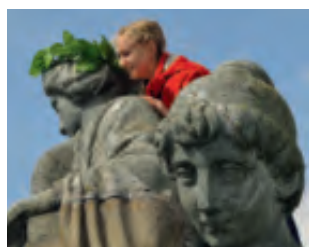

nordisk ARKIVNYT

2 • 2014

Udstilling om Reykjavíks ophav

71

Valborgsaften i
Helsingfors

53

Foto i fokus

54

“Arkivdetektiver”

66

Obligatorisk
arkivkundskab for
historiestuderende

80

HOVEDREDAKTØR

Leon Jespersen
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45) 41 71 72 24
Fax: 33 15 32 39
e-post: lj@ra.sa.dk

Redaktionen har forsøgt at afklare alle ophavsrettigheder til billeder. Eventuelle rettighedshavere, der ikke er blevet kontaktet, kan henvende sig til redaktionen.

LOKALREDAKTØRER

Danmark

Se hovedredaktør

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258. FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@narc.fi

Island

Hrefna Róbertsdóttir
Íslands Nationalarkiv, Reykjavík
Laugavegur 162, IS-105 Reykjavík
Tel.: +354 590 33 00
e-post: hrefna@skjalasafn.is

Norge

Fredrik Larsen Lund
Riksarkivet
Postboks 4013 Ullevål Stadion
N-0806 Oslo
Tel.: (+47) 22 02 26 00
e-post: frelun@arkivverket.no

Sverige

Maria J. Nordström
Riksarkivet
Box 12541
S-10229 Stockholm
Tel.: (+46) 10 47 67 235
e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.se

NA udkommer fire gange om året.
ISSN 0546 2851

Layout & tryk: Narayana Press, Gylling

Retur

Rigsarkivet

Nordisk Arkivnyt

udgives af Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45) 41 71 72 24
E-post: lj@ra.sa.dk
www.arkivnyt.nu

Hovedredaktøren

Kære læser

“Vi må jobbe med å endre forestillingene om arkiv som kjedelig og støvete, til steder med liv og aktivitet”. Sådan skriver Kate Theimer i dette nummer (om en formidlingskonference). Hermed signalerer hun arkivernes image-problem, men også at arkiverne arbejder intenst på at ændre denne opfattelse, blandt andet gennem udadvendt virksomhed.

Arkivarer, der oplever alle disse bestræbelser, kan have svært ved at forstå karakteristikken som kedelig, og dette nummer af Nordisk Arkivnyt afspejler da også mange af de aktiviteter, der foregår i Norden.

Artiklen om formidlingskonferencen rummer en række prægnante formuleringer om arkivernes formål. De står næsten som mejslet i granit: “Participatory archives” (om engagering af brugere), at se på kulturarven som en ressource, der tilhører – og er tilgængelig for – alle, og at brugerne skal mødes i nye fora.

Andre bidrag handler om digitalisering af arkivalier, lettere anvendelse af registre, crowdsourcing, om arkivkundskab for universitetsstuderende, om anvendelse af arkivmateriale i gymnasieundervisningen, og hvordan arkiverne henvender sig til børn. En islandske og en norsk artikel beskriver udstillinger. Til de mange eksempler på udadvendthed kan også nævnes, at Statens Arkiver i Danmark havde en stand på en conference om offentlig digitalisering, ligesom der omtales et fælles dansk-tysk seminar om 1864.

Cheferne for de nordiske arkivvæsener mødtes i Island, hvor de havde lejlighed til at præsentere de nordiske arkivers arbejde og samarbejde for Nordens kulturministre. Disse underskrev ved samme lejlighed “Verdenserklæringen om arkiv”, der fremhæver arkivernes rolle i samfundet. Ved dette møde med kulturministrene præsenterede rigsarkivarerne det seneste fælles-nordiske projekt – en fælles netportal for de nordiske, statslige arkivvæsener, der skal synliggøre arkiverne over for borgerne og give en fælles indgang til de nordiske arkivvæsener.

Det er sigende, at den afgående norske rigsarkivar, Ivar Fønnes, benytter sit sidste bidrag i Nordisk Arkivnyt (His Masters Voice) til at gøre status over og fremhæve betydningen af det tætte og mangesidede nordiske arkivsamarbejde.

Som det er fremgået, handler mange af dette nummers artikler om udadvendthed, hvordan man søger at servicere brugerne på nye måder og med ny teknologi, og hvordan man henvender sig til potentielt nye brugergrupper – helt ned til de yngste årgange.

Forhåbentlig bidrager de mange udadvendte aktiviteter til, at arkiverne kan ryste støvet og det traditionelle billede af sig. Arkiverne er således fulde af liv og aktivitet, og fremover vil man sikkert også se flere aktiviteter, hvor man ikke inviterer publikum ind på arkiverne, men hvor arkiverne drager ud og opsøger folk.

God læselyst

Leon Jespersen

Mellanrapport om beredningen av en ny arkivlag

Pertti Hakala

Finlands undervisnings- och kulturministerium tillsatte 19.3.2013 en arbetsgrupp för utredande av de centrala förnyelsebehoven i gällande arkivlag (831/1994) och förordning om arkivverket (832/1994). Arbetsgruppen skall även ge ett förslag till ny lagstiftning, i form av en regeringsproposition, senast 31.12.2014. Gruppens mellanrapport publicerades i januari.

Mandatet för arbetsgruppen betonar vikten av att beakta den förändrade verksamhetsmiljön, särskilt digitaliseringen inom information och kommunikation, de linjedragningar och målsättningar som styr utvecklingen av den offentliga förvaltningens informationsförvaltning, de strukturella förändringarna inom den offentliga förvaltningen och strävandena efter ökad effektivitet och produktivitet inom statsförvaltningen. Arbetsgruppen förväntas samtidigt överväga vilka uppgifter det är ändamålsenligt att låta arkivverket sköta i framtiden med tanke på läget inom statsekonomin.

Omfattande utredningsarbete

Arbetsgruppens mellanrapport, daterad 15.12.2013, vittnar om att utredningsarbetet kommit igång. Följande utredningar föreligger [på finska]:

1. *Dagsläge och förändringsfaktorer inom den elektroniska verksamhets-*

miljö som har relevans med tanke på arkivverkets nutida befogenheter, jämte alternativa framtida service-scenarier.

Utredningen innehåller beskrivningar av den lagstiftning som gäller verksamhetsmiljön, av nuläget inom den elektroniska verksamhetsmiljön, av den kommunala sektorn, av den s.k. tredje sektorn och av de privata arkiven. Bedömningar av förändringsfaktorer och framtida tänkbara servicemodeller ingår också.

2. *Arkivverkets organisation.*

Enligt utredningen bör dagens arkivverk, som organisatoriskt är indelat i två plan (Riksarkivet och sju landsarkiv), omvandlas till en myndighet, Riksarkivet, vars verksamhet skulle omfatta hela landet. Därmed skulle landsarkiven ingå i Riksarkivet, och besluten om deras placering fattas av undervisnings- och kulturministeriet eller statsrådet (regeringen). Avskaffandet av dagens strikta distriktsgränser skulle möjliggöra effektivare och mer ekonomisk skötsel av det nuvarande arkivverkets lagstadgade uppgifter.

3. *Det kommunala fältets önskemål och synpunkter beträffande den kommande arkivlagen.*

Kartläggningen visade vad kommunerna ansåg centralt: att ansvaret och förpliktelserna inom

hela den offentliga dokumentförvaltningen blir definierade på ett sätt som säkerställer enhetlig elektronisk hantering och förvaring av information.

4. *De evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkornas ställning i dag i arkivlagstiftningshänseende.*

Förändring av den evangelisk-lutherska kyrkans ställning i arkivlagstiftningshänseende torde bl.a. förutsätta behandling i Kyrkomötet.

5. *Estlands arkivlag.*

Den estniska arkivlagen trädde i kraft år 2012. Den är av abstrakt/allmän karaktär; närmare stadganden om verkställande ges som regeringsförordningar och anvisningar från riksarkivet. Till utredningen har fogats en översättning av lagen.

6. *Nordisk arkivlagstiftning.*

Utredningen jämför arkivlagstiftningen i Norden, och granskar i synnerhet dess tillämpning (hur omfattande?) samt hur arkivlagen förhåller sig till övrig central lagstiftning som reglerar informationsförvaltningen. Fullmakterna att utfärda normer och beaktandet av elektronisk dokumentförvaltning i arkivlagstiftningen har även ägnats särskild uppmärksamhet.

Arkivlagsarbetsgruppen

Ordförande:

Undervisningsrådet Annu Jylhä-Pyykönen, undervisnings- och kulturministeriet

Viceordförande:

Generaldirektör, riksarkivarie Jussi Nuorteva, arkivverket

Medlemmar:

Utvecklingschef Kenneth Ahlfors, Riksarkivet

Specialsakkunniga Maaret Botska, Finlands Kommunförbund

Undervisningsrådet Juha Haataja, undervisnings- och kulturministeriet

Förvaltningsdirektör Anitta Hämäläinen, Riksarkivet

Kulturrådet Minna Karvonen, undervisnings- och kulturministeriet

Konsultativa tjänstemannen Anne Kauhanen-Simanainen, finansministeriet, den offentliga förvaltningens ICT-funktion

Arkivrådet Jaana Kilki, Riksarkivet

Direktör Jukka Liedes, undervisnings- och kulturministeriet

Överinspektör Anne Luoto-Halvari, undervisnings- och kulturministeriet

Regeringsrådet Eerikki Nurmi, undervisnings- och kulturministeriet

Ärendehanteringschef Helena Pajari, Tammerfors stadsarkiv

Direktör, landsarkivarie Veli-Matti Pussinen, Åbo landsarkiv

Utvecklingsdirektör Marko Puttonen, finansministeriet, kommun- och regionförvaltningsavdelningen

Konsultativa tjänstemannen Päivi Tommila, arbets- och näringsministeriet

Lagstiftningsrådet Anna-Riitta Wallin, justitieministeriet, lagberedningsavdelningen

Sekreterare:

Utvecklingscheferna Kenneth Ahlfors och Tomi Rasimus från Riksarkivet och överinspektör Anne Luoto-Halvari från undervisnings- och kulturministeriet

sen påverkas av parallell beredning i informationsförvaltningsfrågor i finansministeriets regi. De förändringar i offentlighetslagstiftningen (närmast beträffande god informationsförvaltningssed inom dokumentförvaltningen) som aviserats tillhör justitieministeriets förvaltningsområde. Avsaknaden av gemensamma förfaringsätt angående born digital-material upplevs på kommunalt håll som problematisk i korstrycket mellan flera styrande instanser: behovet av klarare ansvars- och arbetsfördelning är kännbart.

I samband med förnyandet av arkivlagen aktualiseras frågorna om arkivering av elektroniskt material och digitaliserat materials autenticitet. Bibehåller materialet sin autenticitet efter digitalisering? (Jfr. Norge, där man gjort den bedömningen.) Kostnaderna för varaktig förvaring av digitalt material skall utredas med sakkunniga vid Nationella Digitala Biblioteket. Att den nya arkivlagen borde stadga om grundprinciperna för arkivbildningen oberoende av databärare står klart, men däremot är man oenig om arkivverkets befogenheter beträffande definitionerna av de elektroniska systemen.

Omorganiseringen av arkivverket har inte väckt delade meningar. Pudelns kärna är här frågan vilken instans som skall fatta de regionpolitiskt intressanta besluten om landsarkivs placering: arkivverket, undervisnings- och kulturministeriet eller statsrådet (regeringen)? Arkivverkets rätt att inlösa privata arkiv kommer att vägas mot grundlagens stadganden om egendomsskydd.

Ett nordisk seminarium kring dessa frågor arrangerades i Helsingfors 26.2 (se sid. 85).

7. *Arkivlagskontexten, relationen mellan dokumentförvaltning och arkivfunktion, regleringen av dokumentförvaltningen i dagens läge.*

Dessa begrepp och relationer har visualiserats genom ett flertal Power Point-vyer.

8. *Vetenskapspolitik och kapacitet att tillgodogöra sig information.*

Utredningen baserar sig på Finansministeriets ICT-strategi för den statliga offentliga sektorn.

Ytterligare internationella utredningar om läget i t.ex. Kanada och Nya Zeeland är under arbete – så även en teknisk utredning med tillhörande tesaurus. Arkivverket kommer att förse leverantören av den tekniska utredningen med arkitekturdokumentation (t.ex. om VAPA-systemet) för möjliggörande av bedömning av funktionalitet och mognadsnivå.

Arbetet går vidare

Beredningen av regeringspropositionen har redan vidtagit. Proces-

Valborgsafton i Helsingfors

■ De finskspråkiga historiestuderandes ämnesförening vid Helsingfors universitet Kronos ry. har sedan några år varje valborgsmässoafton bekransat historiens musa Cleio, en av de tre mytologiska kvinnofigurer som pryder Riksarkivets tak. Så skedde även detta år, tydligen utan någon höjdskräck.

Foto: Matti Tiisanoja.

Foto i fokus

Anette Walmann

I juni 2013 ble det vedtatt ny fotostrategi for Arkivverket i Norge. Det ble staket ut en kurs og gjort noen veivalg for hvilken retning fotoarbeidet i

Arkivverket skal gå. Standardisering, felles infrastruktur, obligatoriske metadata, bruk av autoriteter, digital tilgjengelighet og brukarmedvirkning står sentralt i den nye strategien.

Foto i arkiv

De fleste arkivskapere produserer foto som en del av sin virksomhet. Det gjelder statlige og kommunale så vel som private aktører. Til tross for dette, har det vært varierende grad av bevissthet rundt bevaring av foto

■ Christianssands Møller. Arbeiderne ved mølla, avfotografert 1. juni 1930.

Fotograf: Smestad, Kristiansand. Statsarkivet i Kristiansand, privatarkiv D/1358, boks 80.

i norske arkivinstitusjoner. Mens noen har viet foto, fotobevaring og fotodigitalisering stor oppmerksomhet, er det andre som i liten grad har hatt en aktiv bevarings- og tilgjengeliggjøringspolitikk i forhold til dette materialet. Det er derfor en stor glede at foto er løftet fram som et av ti høyt prioriterte fokusområder i Arkivverkets strategi for perioden 2014 til 2017.

Behov

I Arkivverket har vi lenge hatt et behov for et system for å administrere digitale bildefiler. Digitalisering av foto har foregått i en årrekke, for det meste etter forespørsel fra brukerne, men også i mer systematisk form hvor man har digitalisert hele fotoserier eller arkivstykker. Foto har vært aktivt brukt i en rekke formidlingskanaler. Man har imidlertid manglet faste rutiner for lagring av bildefilene og et system for å administrere dem. Bildene har blitt lagret på flere ulike lokale lagringsområder, og gjenfinning har vært tidkrevende og vanskelig. Et av målene med fotostrategien har vært å skape en felles infrastruktur for å lagre, administrere og tilgjengeliggjøre bildefilene.

Vi har et sterkt ønske om at flere av fotoene våre skal gjøres tilgjengelig på Internett. For å nå dette målet, må det etableres gode løsninger for å massedigitalisere foto og for å påføre metadata for grupper av bilder på en effektiv måte. Metadata som registreres til bildene må gi grunnlag for enkel og effektiv gjenfinning, ivareta proveniensen og være overførbare til andre nasjonale og internasjonale formidlingsløsninger.

Arkivverket har, inntil fotostrategien ble vedtatt, manglet felles standarder for kvalitet, filnavn, registrering av metadata, lagring mm. Digitalisering har foregått etter ulike metoder, rutiner og retningslinjer på de ulike statsarkivene og i Riksarkivet. Med fotostrategien har man vedtatt felles sett med metadata, felles kvalitetskrav, felles standard for lagringsformat og filnavn, samt rutiner for sikkerhetskopiering og overføring til felles digitalt sikringsmagasin.

■ Hermetikkindustrien i Stavanger var en typisk kvinnearbeidsplass. Her ser vi et produksjonslokale til Stavanger Preserving, den eldste hermetikkbedriften i Stavanger. Flere privatarkiv ved Statsarkivet i Stavanger har oppdragsfotografi fra hermetikkindustrien. Dette er fra ca. 1910. Foto: Hakon Johannessens arkiv, Statsarkivet i Stavanger.

Registreringsverktøy

Med fotostrategien ble det vedtatt at Arkivverket skal bruke FotoWeb desktop og FotoStation som verktøy for å registrere og administrere bilder. Opplysningene om hvert enkelt bilde skal registreres ved hjelp av disse verktøyene. Arkivet, seriene, stykkene og mappene, som fotografiene er en del av, skal først registreres i Asta, vårt hovedkatalogiseringssystem. Referanser mellom Asta og fotoløsningen sikrer tilgang til proveniensopplysninger.

I august 2013 gikk Riksarkivet til innkjøp av en FotoWeb enterprise-løsning. Dette er en nettbasert løsning som åpner for at alle ansatte i Arkivverket kan få tilgang til felles fotobase og få rettigheter til å registrere og laste opp foto til denne. Gjennom denne investeringen, har altså alle i Arkivverket tilgang til registreringsverktøy og søkeverktøy for foto.

Standardisering

Felles registreringsstandarder for metadata bidrar til å gjøre informasjonen knyttet til hvert enkelt foto

mer entydig. Felles standarder legger til rette for datautveksling. Fotografiene kan lettere fanges opp og inngå i fellesløsninger som søker på tvers av sektorer og institusjoner. Med fotostrategien ble det vedtatt et sett med obligatoriske metadata som skal registreres til hvert enkelt bilde. De obligatoriske feltene er: arkivreferanse (Asta-referanse), institusjon, arkivnummer, serie, arkivstykke, mappe/konvolutt, arkivnavn, originalformat, fotograf, tittel, sted, kommune, hva/emneord, motivbeskrivelse, datering, tilleggsinformasjon og rettigheter.

Høsten 2013 jobbet vi mye med å få på plass et registreringsbilde for å registrere opplysningene som har blitt definert som obligatoriske. ABM-skrift #44 *Standard for fotokatalogisering*, har vært en rettesnor i arbeidet med å få på plass feltene i tekstedatoren. Det har vært viktig å bruke registreringsfelt som legger til rette for mapping mot standarder som Dublin Core, Asta og ABM-standard. Slik kan bildene og informasjonen som er knyttet til disse, publiseres i kanaler som Norvegiana og Europeana uten store tilpasning-

■ Visning av klesdesigner William Du-borgh Jensens aller første kolleksjon, våren 1958. Modellene Margaret (t.v.), Theresa, Bjørg og Lill-Ann (sittende) sammen med William. Fotograf: Strand. Riksarkivet, arkivet etter Billedbladet NÅ, PA-0797/Du/2271/002/001.

ger. Vi har lagt vekt på å bruke internasjonalt vokabular og standarder så langt det lar seg gjøre og ønsker å jobbe videre med å etablere et felles vokabular for å katalogisere og beskrive foto.

Riksarkivet har, sammen med Preus museum, Nasjonalbiblioteket og Kulturrådet, deltatt i en arbeidsgruppe som har sett på hvordan

det norske fotografregisteret kan utvikles til et autoritetsregister over norske fotografer, med unike URI (Uniform Resource Identifiers)-er for hver fotograf. Det er besluttet at fotografregisteret skal gjøres tilgjengelig som åpne lenkede data (LOD) via KulturNav. KulturNav er et nettsted for å skape, forvalte og distribuere felles åpen terminologi og autoriteter med fokus på behovet i kultursektoren.

Slik vil ressurser knyttet til én og samme fotograf kunne knyttes sammen. RDF (Resource Description Framework) og semantisk web vil også bli sentrale stikkord i videre arbeid med foto i Arkivverket.

Fotostrategien definerer også noen kvalitetskrav for digitalisering av foto i forhold til bildepunkter, dpi og bitdybde. Nasjonalbibliotekets standard for skanning/digital sikkerhetskopiering av fotografisk materiale fungerer som en veiledende standard for digitalisering av fotografisk materiale også i Arkivverket.

Digital tilgjengelighet og brukermidvirkning

Høsten 2013 ble det etablert en felles fotobase for Arkivverket. I dag ligger det i overkant av 5000 foto i basen. Fotografiene er søkbare og tilgjenge-

lige for alle i Arkivverket. Foreløpig er dette bare en intern fotobase, men utgangspunktet for en søkbar fotobase på nett er på plass.

Det er et formulert mål at fotoene i Arkivverket skal tilgjengeliggjøres i stor utstrekning og i god oppløsning. Det er vedtatt at Arkivverket som hovedprinsipp skal benytte Creative Commons-lisensen BY-SA. Dette er en åpen lisens som skal gjøre deling og gjenbruk enklest mulig for brukeren.

Det skal også legges til rette for brukermidvirkning, for eksempel ved at brukerne, via Internett, bidrar til å registrere metadata til bildene eller kartfester dem. Vi ønsker oss en publiseringsløsning som gjør det enkelt for brukerne å legge til supplerende opplysninger til bildene. Dette åpner for at fotografier kan publiseres med et begrenset antall opplysninger som så kan gjøres rikere og fylligere av brukerne selv.

Fortsatt gjenstår det en del arbeid med å få på plass standarder, etablere rutiner og implementere den nye fotostrategien i etaten. En høyt prioritert oppgave framover blir å få på plass en publiseringsløsning for foto i Arkivverket. Arbeidet er i gang, og vi ser fram til å vise resultatene av arbeidet i form av et bredt utvalg foto på nett.

■ Blide damer på trappa til Borgund Samvirkelag. Ukjent fotograf. Riksarkivet, arkivet etter Coop, PA-1394/U/Ub/L0001.

Skribenten er fotoarkivar i Riksarkivet.

Åpent hus

hos arkivene

Fredrik Larsen Lund

For ti år siden var det utbredt motstand mot at arkivarer skulle være historiefortellere.

– I dag er aktiv, utadrettet virksomhet en selvfølge for de fleste arkiver i Norden, sa Norsk kulturråds direktør Anne Aasheim da hun åpnet den fjerde nordiske arkivformidlingskonferansen i Oslo i mars.

Med vignetten “#arkivdag – relevans, medvirkning, dialog” var formålet med møtet å gjøre opp status for arkivformidlingsfeltet i Norden. En gjennomgangsmelodi de to dagene konferansen foregikk, var hvordan arkivene åpner dørene sine mot publikum.

– Arkivene kan hjelpe folk med å knytte seg til noe som er større enn dem selv, sa hovedtaler Kate Theimer, forfatter av bloggen ArchivesNext.com.

Nyorientering

Theimer snakket om arkivenes nye forretningsmodell: Tidligere var arkivene i liten grad utadrettede, og de henvendte seg til en eksklusiv gruppe av forskere. I dag eksisterer det et mangfold av historiske ressurser som er tilgjengelige for alle. Arki-

vene har ikke lenger noe monopol, men må konkurrere med andre som tilbyr historisk kildemateriale, sær-

lig digitalt. Samtidig har arkivene et langt større potensial enn før for å nå ut til flere brukere.

■ Døren til National Archives and Records Administration i Washington, D.C., USA.

Foto: Rececca Roach, Flickr/Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

■ Lars Rogstad fra Norsk kulturråd viser frem applikasjonen Kultur- og naturreise, et eksempel på bruk av åpne data fra kulturarv og naturforvaltning. Foto: Fredrik Larsen Lund.

Kate Theimer tok til orde for at arkivene nå må være brukerorienterte.

– Vi må jobbe med å endre forestillingene om arkiv som kjedelig og støvete, til steder med liv og aktivitet, sa hun.

Hun mente arkivene bør være arenaer der folk kan delta, og brukte begrepet “participatory archives”, om ulike aktiviteter som kan engasjere brukerne gjennom for eksempel transkribering, tagging, diskusjon eller andre personlige bidrag.

Mens mange av de ca. 160 deltakerne i salen ivrig delte synspunkter og kommentarer på Twitter, fulgte flere av foredragsholderne opp innlegget til hovedtaleren fra USA. Eva Sjøgren Zipsane fra Landsarkivet i Östersund mente at det har foregått

en demokratisering av arkivene i det 21. århundret, og at det åpner for økt deltakelse.

– Arkivarene slipper på kontrollen, og den digitale tiden åpner fantastiske muligheter for delaktighet. Konservering og bevaring sto tidligere i fokus. Nå er det mer fokus på kulturarven som en ressurs, og historie som en viktig del av et varemerke, sa hun.

Arkivmateriale på kartet

Såkalte åpne data var ett av flere temaer som ble diskutert på konferansen. Åpne data viser både hvordan arkivene åpner seg mot omverdenen, og hvordan kulturarven formidles og brukes som en ressurs.

Lars Rogstad fra Norsk kulturråd

presenterte Norvegiana (data.norge.no), en felles norsk infrastruktur for åpne kulturarvsdata. Dette gjør det mulig å bruke data fra arkivene i helt andre sammenhenger enn hva som har vært tradisjonell bruk.

– Arkivinstitusjonene forvalter enorme informasjonslagre. Den kunnskapen tilhører ikke institusjonene – den tilhører alle. Den er finansiert gjennom offentlige midler og skal komme alle til gode, sa Rogstad.

Han viste frem løsninger der aktører utenfor arkivene har tatt i bruk arkiv- og andre kulturarvsdata i nyskapende løsninger for blant annet smarttelefoner. Ett eksempel er hvordan data fra norske folketellinger presenteres i en egen mobilappli-

kasjon. Her åpner det seg en rekke muligheter for å nå ut til publikum på nye måter, blant annet gjennom karttjenester.

– Brukerne er stort sett på alle andre steder enn våre nettsider. Da må vi sørge for at dataene våre er åpne og tilgjengelige slik at de som ønsker å ta dem i bruk kan gjøre det, sa Lars Rogstad.

Samarbeid om fattigdom

Innleggene under konferansen fulgte to hovedløp. Det ene var nettopp digitale tjenester og formidling. Det andre løpet dreide seg om arkiv som ressurs, med fokus på innovative grep for å skape økt deltakelse, medvirkning og samhandling.

“Alle har rett til ei fortid,” sa historieprofessor Edvard Bull i sin tid. Det gjelder også fattige. Oslo byarkiv har et stort og rikt materiale etter fattigvesenet i den norske hovedstaden. Men arkivet arbeider også med å dokumentere dagens fattigdom i byen. Gjennom et samarbeid med selvhjelpsorganisasjonen Fattighuset, samler arkivet inn hverdagshistorier fra nåtiden. I tillegg bidrar byarkivet blant annet til å gjøre arkivenes verden kjent for Fattighusets brukere, som ofte kan ha et problematisk forhold til offentlige institusjoner.

– Vi sitter på muligheten til å stenge eller åpne en dør. Det er vi særlig bevisste på ved at vi som kom-

■ Oslo byarkiv samarbeider med Fattighuset i Oslo, her representert ved Reidun Berger. Fattighusets arkiv er nå også avlevert til byarkivet. Foto: Johanne Bergkvist, Oslo byarkiv.

munalt arkiv har spesielt stor pågang etter rettighetsdokumentasjon, sa Johanne Bergkvist fra Oslo byarkiv.

Samarbeidet er en del av et treårig prosjekt med navnet “Når endene ikke møtes. Fattigdom før og nå.”

– Dette prosjektet har vist oss at arkivet er en viktig møteplass. Skal vi få nye brukere, frivillige og aktivister må vi ut av de vante foraene for å nå de som ikke kommer av egen motor, sa Bergkvist.

Arrangører av den nordiske formidlingskonferansen 17. og 18. mars var Norsk kulturråd, Landslaget for lokal- og privatarkiv og Riksarkivaren. Programmet ble satt sammen gjennom et nordisk samarbeid.

Skribenten er rådgiver i Riksarkivet

300 valgfullmakter i gave til folket

Helen Frøyseth

Valgene til riksforsamling i 1814 ble holdt i kirker landet rundt og var Norges første nasjonale valg. I anledning grunnlovsjubileet, har Riksarkivaren gitt reproduksjoner av de

originale valgfullmaktene i gave til kirkene.

112 representanter møttes på Eidsvoll den 10. april 1814 for å gi Norge en grunnlov. Men før de kom sammen, var det valg i kirker over hele landet for å utkåre hvem som skulle dra.

Representantene som ble valgt måtte ha med seg dokumentasjon til Eidsvoll. Denne dokumentasjonen blir kalt for adresser eller fullmakter, og oppbevares i dag hos Riksarkivaren. Fullmaktene dokumenterer Norges første nasjonale valg, og er enestående i kraft av sin historiske

■ Bente Engelsen fra Riksarkivet (til venstre) og Ingeborg Magerøy fra Riksantikvaren ved reproduksjonen av den originale fullmakten fra Vår Frelsers kirke (nåværende Oslo domkirke). Foto: Riksantikvaren.

betydning og sin geografiske spredning over hele landet.

I forbindelse med forberedelsene til Grunnlovsjubileet ble fullmaktene funnet frem, og rådgiver Bente Engelsen i Riksarkivet fikk raskt interesse for dokumentene.

– Hver fullmakt er unik med sin lokale utforming. Jeg tenkte at disse

dokumentene måtte tilbake til sine opphavssteder, forteller hun.

Samarbeidsprosjekt

Prosessen fra idé til gjennomførelse har gått over tre år. Mye arbeid er lagt ned i å koble den enkelte fullmakt til rett kirke.

– Først da vi fikk identifisert kirkeene der det ble holdt valg, og fikk knyttet hver fullmakt til en konkret kirke så godt det lot seg gjøre, så vi muligheten for å lage repro av fullmaktene og sende de tilbake til der de hadde sitt opphav i 1814. Ekstra kjekt var det å oppdage at nesten 200 av kirkene der det ble holdt valg står i dag. Vi innførte begrepet “originalkirke”, og kontaktet Riksantikvaren, som bekostet skilt til originalkirkene, sier Engelsen.

Fordi fullmaktene var digitalisert, var det lett å trykke gode reproduksjoner. Selve trykkingen tok samarbeidspartner Stortinget seg av.

Stor interesse

Interessen for å motta fullmakter har vært enorm. Alle de ca. 360 menighetene som holdt valg i 1814, har fått tilbud om fullmakt i gave. Originale valgkirker har fått tilbud om skilt. Til sammen er det sendt ut 333 fullmakter og 176 skilt til kirker der det ble holdt valg. Riks- og lokalpresse har hatt mange oppslag om festgudstjenester og avduking av fullmakter og skilt.

– Jeg er kjempeglad for hvordan gaven er tatt imot og det lokale engasjementet som er vakt, sier Engelsen.

Fullmaktene er opptatt i UNESCOs register over Norges dokumentarv. Les mer på

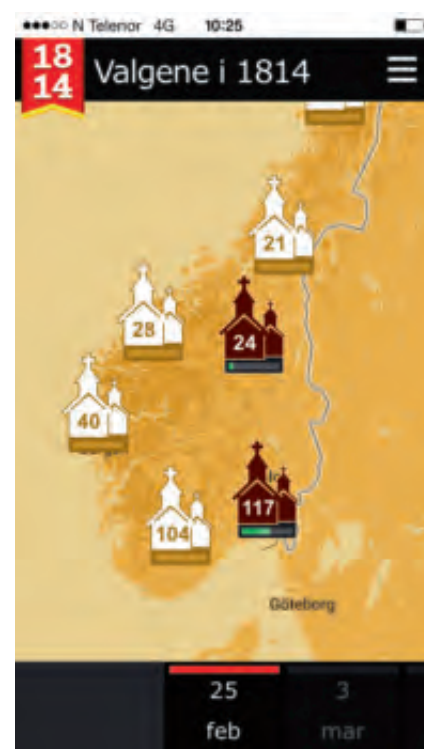
www.arkivverket.no/1814.

Forfatteren er kommunikasjonsrådgiver i Riksarkivet.

Valg-app

Fullmaktene er også tilgjengelige gjennom appen Valg1814. Appen viser deg et kart der alle valgkirker er geografisk plassert. Under hver kirke kan du se hvem som ble valgt, dato for valget og fullmakten, i original og i avskrift. En tidslinje forteller deg når valget ble holdt i de ulike kirkene. I overkant av 1.000 personer har lastet ned appen til sin mobil.

■ Faksimile av appen Valg1814. Den er tilgjengelig for gratis nedlasting i App Store og Google Play.

Det nordiske arkivsamarbeidet:

Bredt – Godt – Viktig

Ivar Fønnes

Den 28. april 2014 fikk de nordiske riksarkivarer anledning til å møte våre kulturministre på Nordisk ministerråds møte i Reykjavik. Vi hadde en time til rådighet for å presentere arkivfeltet – arkivenes rolle i samfunnet, samt status, utfordringer og muligheter på sentrale områder. Min oppgave var å beskrive det nordiske samarbeidet, i løpet av fem minutter. Forberedelsene til denne presentasjonen fortalte meg at samarbeidet er enda mer omfattende enn det vi til daglig tenker over. Ikke minst av den grunn finner jeg det naturlig å legge fram noen tanker om det nordiske samarbeidet i min siste artikkel i denne spalten. Det er ikke en nøyaktig gjengivelse av det som ble presentert for ministrene. Men det er de samme hovedelementene, tilpasset et annet publikum.

Det var på mange måter en enestående begivenhet at vi fikk mulighet til å presentere arkivfeltet for våre ministre i april. Utgangspunktet var at Islands nasjonalarkiv har tatt initiativ til en søknad om støtte til opprettelsen av en felles nordisk arkivportal på nettet. Og det ser ut til å være gode utsikter til at denne støtten blir gitt. Men møtet ble noe mer enn det. Jeg tror vi fikk synliggjort hva arkivene representerer i samfunnet, hvilke oppgaver, utfordringer og muligheter vi står overfor, og også hva vi har fått til på viktige områder som for eksempel digital tilgjengeliggjøring.

Ikke minst fikk vi gjennom hele den timen demonstrert hvor nært og godt det nordiske arkivsamarbeidet er. Tilbakemeldinger tyder på at ministrene hadde merket seg det. Hele seansen ble avsluttet med at ministrene undertegnet *Verdenserklæringen om arkiv* på alle de nordiske språk, opprinnelig vedtatt av ICA i 2010 og approbert av UNESCO i 2011.

Møtet i Reykjavik representerer et nytt innslag i det nordiske arkivsamarbeidet. Jeg kjenner ikke til at noe lignende har skjedd tidligere, og Eiríkur og Islands nasjonalarkiv fortjener stor takk for å ha fått til dette. Møtet føyer seg inn i et samarbeid preget av nærhet og mangfold.

Det brede samarbeidet

Det er stor bredde i det nordiske samarbeidet både når det gjelder

samarbeidsformer, deltakelse og faglig innhold. Og det har pågått lenge.

Det startet for nærmere 80 år siden, i 1935, da det ble arrangert en egen arkivdag under det nordiske historikermøtet i Stockholm. Dette svenske initiativet ble fulgt opp av de andre landene, og i dag er *De nordiske arkivdager* innarbeidet som den store, felles konferansen for de ansatte i de nordiske arkivverkene. Den holdes hvert tredje år og representerer en stor faglig og tematisk bredde. De senere år har det vært opp mot 300 deltakere på disse arrangementene. Arkivdagene er et viktig møtested for oss som fagfolk, og en sentral arena for å utveksle informasjon, kunnskap og synspunkter.

En lang historie har også vårt felles meldingsblad, *Nordisk Arkivnyt*. Dette ble etablert på dansk initiativ

allerede i midten av 1950-årene og er i år inne i sin 59. årgang. Nordisk Arkivnyt er av uvurderlig betydning for å holde oss gjensidig orientert om hverandres aktiviteter på arkivområdet – alt fra faglig utvikling til arrangementer, besøk i arkivene, presentasjon av viktig arkivmateriale og bokanmeldelser. En og annen meningsytring kommer også på trykk, selv om bladet ikke primært er et debattorgan. Hvis det islandske initiativ om å etablere en felles nettportal fører fram, vil en digital versjon av Nordisk Arkivnyt bli en bærebjelke i portalen. De nordiske riksarkivarer vil legge forholdene til rette for at et digitalt Nordisk Arkivnyt skal ha en like sentral plass i det nordiske samarbeidet som papirutgaven har hatt.

Faste *nordiske riksarkivarmøter* har vi også hatt lenge, minst 25–30 år. I dag holdes det et slikt møte én gang i året, og noen ganger oftere. Møtene representerer en svært viktig referanseramme for oss som leder de nordiske arkivverkene. Det å kunne utveksle informasjon om viktige spørsmål som behandles i de enkelte land, og det å kunne drøfte arkivfaglige, strategiske og andre overordnede spørsmål med kolleger som har et likeartet ansvarsområde, gir refleksjoner som er nyttige for den jobben vi skal gjøre på hjemmebane. Dessuten behandler vi viktige samarbeidsspørsmål og felles initiativer og oppgaver.

Et av de viktige samarbeidstiltak som riksarkivarmøtene har etablert og følger opp jevnlig, er *Nordisk arkivakademi*, som ble til på norsk initiativ i 1990-årene. Tiltaket går også under betegnelsen *ekspertseminarer*, som holdes to ganger i året (med noen få unntak) etter en plan som settes opp på riksarkivarmøtene. På ekspertseminarene er det plass til fem deltakere fra hvert land, men vertslandet kan stille med flere. Det har vært et bredt spekter av temaer på disse seminarene de senere år: digitalt arkiv (flere ganger), bevaring og kassasjon (gallring), taushetsplikt (sekretess), privatarkiv, minoritetsarkiver, heraldikk, arkivutdanning,

■ Avtroppende riksarkivar Ivar Fønnes.
Foto: Fredrik Larsen Lund.

arkivbygg m.fl. Min oppregning er ikke uttømmende, jeg har ikke foretatt grundige studier. Men det som er klart er at den tematiske bredden er stor, og at et stort antall medarbeidere i de nordiske arkivverkene har deltatt i ett eller flere slike seminarer. Riksarkivarene vil helt sikkert være interessert i forslag til nye temaer som kan tas opp på ekspertseminarene.

Vi har også en rekke andre samarbeidsformer – samarbeid om *arkivenes dag* en gang i året, ad hoc *seminarer*, felles *utredninger*, herunder *benchmarking*, *besøk hos hverandre*, *kontakt og utveksling av informasjon*. De siste årene har vi også hatt felles *utviklingsprosjekter*, mellom to eller flere land.

Benchmarking – en sammenlignende utredning av forhold i de nordiske land – kom i stand på finsk initiativ og har vært utført på tre områder: heraldikk, digitalisering og privatarkiv. En annen type utredning er en helt fersk rapport om riksarkivenes forhold til Europeana.

Spesielt nært og omfattende har samarbeidet vært på området digitalt arkiv. Jeg hadde selv gleden av å innvitte til det første kontaktmøtet på dette området allerede i 1986. Siden har det utviklet seg en rekke samarbeidstiltak – hyppige seminarer,

besøk hos hverandre, informasjonsutveksling, foredrag hos hverandre, og samarbeid (mellom noen av landene) om standardisering, metodeutvikling og felles systemer. Det er etablert en egen seminarrekke for dette feltet under betegnelsen *Nord-Dig*, hvor man møtes en gang hvert tredje år med inntil 10 representanter fra hvert land.

Det gode samarbeidet

Den store bredden i samarbeidet – både i form, innhold og deltakelse – er et klart uttrykk for at samarbeidet er godt og meningsfylt. Samtidig tror jeg at den store faglige bredden og den brede deltakelsen medvirker sterkt til at samarbeidet *blir* godt.

Vi har gode forutsetninger for et nært og godt samarbeid i Norden. Vi har felles verdier som er svært relevante for arkivfunksjonene: et rotfestet demokratisk system, en solid rettsstat og verdens mest gjennomførte offentlighetsprinsipp, både i teori og praksis. Dessuten har vi mange felles prinsipper for forvaltning og administrasjon. Når vi beveger oss ut over våre egne landegrenser, er det i de andre nordiske land vi finner dem som ligner oss mest.

Det har gjennom lang tid vært gode personlige relasjoner mellom de øverste lederne i de nordiske arkivverkene, og dette har stor betydning for hvordan forholdene legges til rette for samarbeidet. Men det er ikke bare på topplanen vi finner gode relasjoner. Det er mange gode venner blant nordiske kolleger på alle nivåer, og dette bidrar ikke bare til et godt nordisk samarbeid i seg selv, men også til at hvert enkelt land kan dra nytte av de aktiviteter vi utfører i fellesskap.

Åpenhet, informasjonsutveksling og deling av kompetanse – dette er viktige faktorer i et fellesskap som fungerer godt sammen. Det nordiske arkivfellesskap er av en slik art.

Det viktige samarbeidet

Åpen informasjonsutveksling og meningsutveksling, slik vi har mellom de nordiske land, bidrar til kompetanseutvikling hos alle som deltar.

I noen tilfeller kan vi lære, direkte eller indirekte, av hva som gjøres hos andre. I alle tilfeller gir samarbeidet en viktig referanseramme for å vurdere våre egne løsninger i relasjon til andres. Dette innebærer en viktig kvalitetssikring for de løsninger vi velger, og gir oss større trygghet for de valg vi gjør. En slik nordisk referanseramme er også et viktig grunnlag for å kunne delta i internasjonalt samarbeid med den selvbevissthet og den selvinnsikt som er ønskelig.

Felles prosjekter for metode- og systemutvikling samt standardisering, bidrar både til effektivitet og kvalitet, forutsatt at vi trekker i samme retning. Vi har hittil noen få eksempler på slikt samarbeid mellom nordiske land, med godt resultat. Dette er kanskje det feltet hvor potensialet er størst for å utvide og

videreutvikle det nordiske samarbeidet. Formålet er ikke å samarbeide per se, men å utnytte de synergieffekter som ligger i å slå våre ressurser sammen i fellesprosjekter på relevante områder.

Sist, men ikke minst: det personlige nettverket. Det er viktig for gjensidig å utnytte hverandres kompetanse og dra nytte av hverandres løsninger etc. at vi har et bredt personlig nettverk og gode relasjoner på en rekke plan i våre organisasjoner. For egen del vil jeg gi uttrykk for at det gode personlige forholdet mellom de nordiske riksarkivarer både er svært hyggelig og svært viktig. Men jeg har også gode og viktige relasjoner til andre kolleger i de nordiske land. Terskelen er lav for å ta kontakt om de spørsmål vi måtte ha behov for å drøfte.

På terskelen til min pensjonisttilværelse vil jeg få takke dere alle for godt samarbeid gjennom mange år, og ønske dere lykke til med å videreføre og videreutvikle det nordiske arkivsamarbeidet!

Skribenten er avtroppende riksarkivar. Ivar Fønnes har vært riksarkivar siden 2006.

Note

- 1 Et lite skår i gleden for noen av oss var det at både Norge og Finland var representert på lavere nivå enn ministeren, men vi får håpe at ministrene i det minste ble orientert (!).

Svea hovrätt 400 år

Karin Borgkvist Ljung

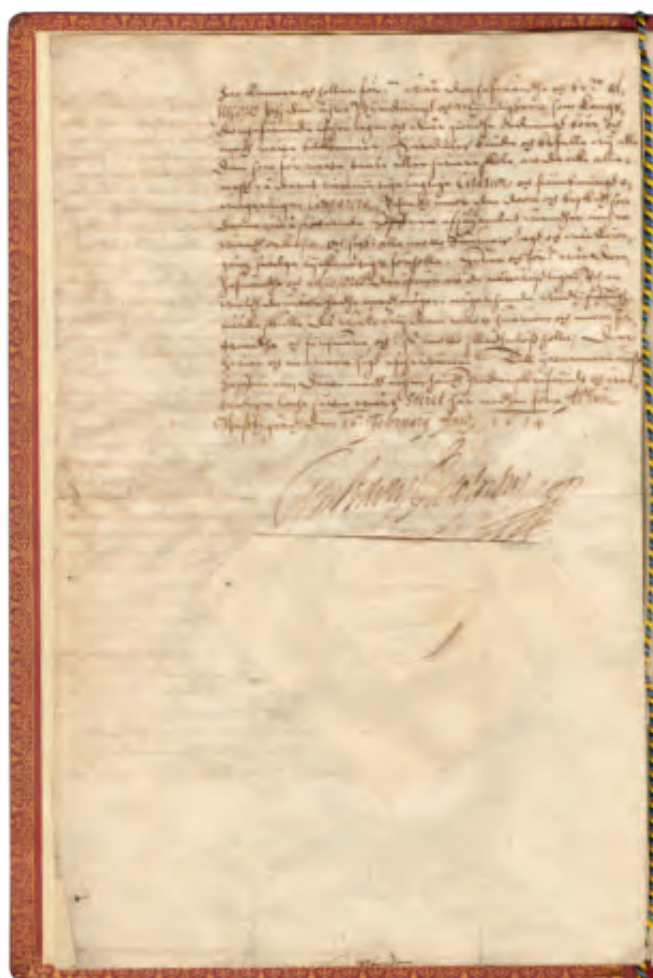
Väsby Kungsgård var den plats där Kung Gustaf II Adolf den 16 februari 1614 undertecknade den fullmakt som skulle bli starten för Svea hovrätt. Avsikten var att inrätta en överdomstol för hela riket, vilket be-

tyder att den skulle utöva konungens domsrätt.

10:e punkten i 1614 års rättegångsordinantie lyder sålunda med normaliserad text: *På det rätten alltid må ha sin ordentliga framgång och våra trogna undersåtar veta på vad ort och ställe de sina rättegångssaker avlägga och rättvis dom förvänta ska, därför ha vi upprät-*

tat och stadgat vår kungliga hovrätt och översta dom i vår stad Stockholm, vilket vi så väl i vår när- som frånvaro ge makt att döma konungens dom.

Hovrätten fick sina lokaler på Stockholms slott och detta var starten på den omfattande reformeringen av statsförvaltningen som i högsta grad bar Axel Oxenstierna signatur.

■ Gustaf II Adolfs fullmakt (Svea hovrätt Huvudarkiv EI:1a) och en förkortad transkribering av konceptet.

Foto: Emre Olgun

Transkribering

Wij Gustav Adolph &c (=etc) Giöre witterligit/att effter Laga- Ting och Rättegångz hafwe nu en tiid för mycken beswärlighet/serdeles Krijg och Örlig' skull/ warit försummade och endels komne uthur sitt rätte bruuk /däröfer på Undersåternes klagomål snart ingen ände finnes, hwarföre äre Wij förorsakade wordne på sidst håldne Rijkzdag i Örebro at giöre med menige Ständernes Råd samtyckie en wiss Förordning/huru hereffter med alle Domare/serdeles Wår Konungzlige Håffrätt hållas skulle. Och effter då är för gott ansedt och beslutit wordet/att Wij skulle Wår Konungzlige Håffrätt Stockholm hafwa sittande/ hwilken alle lagwadde Saker och andre ährender/som effter Ordningen af honom skärskådas och sliitas kunna/ uptaga skulle/ och så derhoos stadgat blef/ att wisse Personer dertill förordnas skulle;hwarföre på det be:de² Wår Hoffrätt må i rätten tijd komma i bruuk och med skickelige Personer blifwa bestält; derföre hafwe Wij förordnat och tilbetrodt/effter som Wij härmed förordne och tillbetro Wår Dom desse effterskrefne Oss Elskelige Edle /Wålborne/ /Wålbyrdige/Erlige/Lagfarne gode Män/ Herr Magnus Grefwe till Wijsingzborg/Friherre till Ridderholm och Arholmen/Drozet/hwilken Wij för

Praesident³ och Wår Domhafwande bruka wele/Herr Abram Grefwe till Wijsingzborg/Friherre till Ridderholm och Lundholmen⁴;Herr Nils Bielke/Friherre till Sahlestad⁵/ Erland Björson till Skattmansöo/Nils Andersson till Fårdala/alle Rijkzens Råd /Olof Stråle till Ekna(hwilken Wij wele bruka för Wår vice-Praesident) Jöran Ulfson till Närnäs/ Carll Gyllenstierna till Nynäs/Jacob Jacobson till Staflo och Jöns Jöranson Lilliesparre till N. sampt Michel Olofson Secreterare, Doctor Johannes Messenius⁶.

Och gifwe dem Fullmacht effter Lagen/att döma Konungz-Domb/ Wår rättmätige höghet/att bryta alle Skrock-Sochoch Aff-Socknir effter Lagen oförkränckt⁷/Wij befalle fördenskul strängeligen och alfwarligen allom/af hwad wyrde/stånd eller willkohr han wara kan/hög eller låg/ som boor eller wistas innan Sweriges gränssor/at han tiänner och håller förb:de Wår Domhafwande effter Lagen och Wår giorde Ordning böör och med rätta tillkommer;Serdeles biude och befalle Wij alle dem som för rätta tala eller swara skole/att de icke allenast på deras rättmätige laglige Citation och Stämning owägeligen comparera, utan ock emot den Dom och beskied/som denna Wår sittande Håffrätt afsändes warder intet wad upkasta och sig alla måtto

Sweriges Lag och wår Rättegångz Stadga lijmätigt förhålla. Hwar ock förb:te Dom hafwande och Assessores där öfwer /att de rättwijsligen och utan wåld dömt hade med någon/i någorhanda widlöfftighet råka skulle/då wele Wij dem emot hwarior och enom förtråde och förswara/och i så måtto skadelöös hålla. Där hwar och en weet sig effterrätta. Til yttermehra wisso hafue Wij detta med egen hand underskrifwit/och wetterligen låtit sättia Wårt Secret här nedhan före. Actum

Wässbygårdh den 16 Februarij Anno 1614.

GUSTAVUS ADOLPHUS

Noter

- 1 Ursprungligen Edbrytning eller Sjökrig
- 2 Bemelde/bemälte = tidigare omnämnde
- 3 Magnus Brahe *1564 och +1633, Hovrättspresident 1614-1633
- 4 Abraham Brahe *1569 +1630, bisittare i Svea Hovrätt
- 5 Nils Bielke *1569 +1639, assessor
- 6 Johannes Messenius 1579 – 1636
- 7 **Skrocksockner** betyder käromål, som blivit avdömt på falska utsagor, **of-sokner** ett krav, som blivit för högt utsökt, el. ett straff, som blivit för högt utdömt.

“Arkivdetektiver”

Karin Borgkvist Ljung

Den 15 februari 2014 hade Riksarkivet i Marieberg äran att få dela ut diplom till Sveriges första “Arkivdetektiver”

“Jag kan inte lära någon någonting; jag kan bara få dem att tänka” (Sokrates) eller med undertecknats fria tolkning: Ingen kan någonsin lära någon annan någonting! Det man på sin höjd kan göra som pedagog är att underlätta och stimulera och

genom sitt framförande fånga intresset för historia.

Ögonen öppnas och intresset väcks

Knepen att fånga elevernas intresse är inte alls svåra och det märker jag varje gång jag håller föredrag och visar dokument för studenter. Att sedan få dem att bli engagerade och inspirera dem till vidare studier kräver ytterligare vägledning vilket man kan lösa på olika sätt. Lärarna tipsar om bra litteratur och gör säkert sitt yttersta för att eleverna ska förstå och tycka att historia är spännande, men vi vet också att det är genom den så berömda gnistan eller om man vill “klicket” som ögonen öppnas och intresset väcks! Studenter på gymnasie- och universitetsnivå har i allmänhet redan ett brinnande behov av att få veta mer, men när det kommer till barn och ungdomar är det svårare. Hur många gånger har inte lärare möts av gäspningar när de velat berätta något ur vår rika historia.

Arkivpedagogik är på många sätt ett ypperligt komplement till historieundervisningen där vi på plats i arkivet kan visa dagböcker, brev, kartor m.m. som inför deras ögon vittnar om hur det egentliga var! När det kommer till barn har även det dra-

■ Damen i berget fanns på inbjudningarna och affischerna.

Foto: Karin Borgkvist Ljung

■ Här syns bland annat Gustav III:s dödsmask.

Foto: Karin Borgkvist Ljung

matiska berättandet en enorm betydelse och det var något vi försökte förverkliga lördagen den 15 februari då Riksarkivet i Marieberg öppnade portarna och berget för barn mellan 9 och 12 år.

Tre historiska kvinnor

Tre "skådespelare" spelade upp scener ur tre personers liv såsom; drottning Hedvig Elisabeth Charlotta, Selma Lagerlöf och en fattig och sjuk tvätterska från söder i Stockholm (kring sekelskiftet 1900). 28 barn och deras föräldrar besökte berget (arkivmagasinet) försedda med anteckningsblock och penna. Där på plan 6 kunde föreställningen börja och varje historisk person hade sin egen "ficka" (arkivgång med batteridrivna "levande" ljus)! En kvart vardera hade de att berätta och svara på frågor från de andäktiga och lite, men bara lite, uppskrämda barnen! I korthet berättade personerna följande:

– Drottningen berättade hur hon som 15 åring kom till Sverige från Tyskland för att gifta sig med sin kusin hertig Carl! Drottningen frågade, de häpna åhörarna, om det var helt ok att gifta sig så ung och med någon man inte var kär i? Neeeej var det unisona svaret!

"Allt jag upplevt har jag skrivit ner i mina dagböcker och de finns här, men det bästa av allt är att de är översatta från franska och ni kan låna dem på biblioteket".

– Selma Lagerlöf började med att berätta hur hon överlycklig fick ta emot Nobelpriset i litteratur 1909

■ Nina Sandberg "Tvätterskan Britta Maria Larsdotter från Söder", Elisabeth Goldstein "HKH Hedvig Elisabeth Charlotta" och Gen Hedberg "Selma Lagerlöf". Foto: Karin Borgkvist Ljung

■ Arkivdetektiverna gjorde teckningar och skrev brev som tack.

Foto: Karin Borgkvist Ljung

och "inte nog med det jag var den första kvinnan någonsin som fick detta pris!

När jag var tre och ett halvt år gammal blev jag förklarad i båda benen, men det försvann snabbt, dock kunde jag inte leka som de andra barnen jag skrev istället". Vadå var frågan som kom blixtnabbt? "Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige, som jag tänkte skulle hjälpa barnen att lära sig geografi".

– Britta Maria Larsdotter hade tvätt på tork och berättade om sin svåra hosta och hur hon och familjen bor, hur de fryser och hur hon även städar på Poliskammaren för att kunna köpa mat till barnen. Emigration, tiggeri och barnarbete var frågor som diskuterades.

Sidenskor

I seminarierummet var en miniutställning uppställd, i en monter gavs

tips på relevanta böcker och i en annan fanns ett par sidenskor som burrets av Eugenie Charlotta von Platen vid bröllopet med Johan Gustaf Axel Rappe 1846, samt hennes olika spetskragar och annat nipper. Ett bildspel löpte på, där barnen kunde se hur de tre personerna såg ut i "verkligheten" samt målningar och foton på de olika miljöer de kom ifrån.

I högtalarna strömmade musik ut för att ytterligare ge en historisk bakgrund dvs. musik av kompositörerna Roman, Mozart, Kraus, Chopin, Stenhammar och Peterson-Berger, men även Ernst Rolf och ett och annat Skillingtryck gav en doft av slutet 1800-tal början 1900.

Barnen svarade på frågor och de med alla rätt belönades med en biobiljett. Det märktes att de lyssnat på berättelserna, för alla rätt eller bara några enstaka fel blev resultatet.

Frukt, godis och dricka fanns i

mängd och kriterior och block för de mer konstnärligt lagda.

Alla barn fick en chokladkaka och naturligtvis var sitt diplom där de utsågs till "Legitimerad arkivdetektiv". Barn och vuxna lämnade Riksarkivet med en förhoppning om att detta skulle bli ett återkommande event! Mail och telefonsamtal från överlyckliga föräldrar kom till undertecknad där en sa: "Äntligen har min son fattat hur kul och viktigt det är med historia"! Sådant värmer ett gammalt pedagoghjärta.

Skribenten är 1:e arkivarie, FM, arkivpedagogisk samordnare och paleograf vid Avdelning Marieberg i Riksarkivet.

För dom som kommer sen

Ett seminarium till minne av Thomas Kvarnbratt

Anders Nordebring

När ett drygt år förflutit sedan Thomas Kvarnbratts bortgång hedrades hans minne vid ett seminarium i Karlstad den 16 april 2014. Tanken på seminariet väcktes inom Föreningen Bergslagsarkiv, i vilken Thomas var ordförande, och det genomfördes i samarbete mellan föreningen och Värmlandsarkiv, vars chef han var. Thomas var också musiker, och minnesseminariets titel, För dom som kommer sen, är ett lån från en av melodierna på hans soloskiva Aldrig, aldrig. Titeln tycktes arrangörerna sällsynt passande också för seminariet, som tog sin utgångspunkt

i Thomas' arkivmannagärning och hur han på flera sätt arbetat med att bevara historien för just dem som kommer sedan.

I en anda av framåtblickande

Seminariet handlade såväl om Thomas som om ämnes- och forskningsområden som han hade intresse av och själv ägnade sig åt. Hans minne hedras kanske bäst genom att fortsätta verksamheten på dessa områden, och seminariet kom att hållas i en anda av också framåtblickande.

Bode Janzon, f.d. landsarkivarie i Uppsala och initiativtagare till Föreningen Bergslagsarkiv, tecknade en bild av föreningens tjugofemåriga

historia och gjorde jämförelser mellan dess verksamhet och den omvärld den verkat i under en tidigare period och under Thomas' ordförandetid. Ett annat samarbete arkivinstitutioner emellan som Thomas var särdeles engagerad i var det som involverade Värmlandsarkiv och Statsarkivet i Hamar och bl.a. resulterade i boken Naboliv. Cæcilie Stang och Per-Øivind Sandberg, førstearkivar respektive tidigare statsarkivar vid det sistnämnda arkivet, talade om olika aspekter av den gemensamma historien i Hedmark och Värmland – enskilda arkiv över nationsgränsen och skeenden i äldre historia som bl.a. hade kunnat resultera i en annorlunda formad nutid.

■ Musiken var också mycket närvarande; Granny K, nyproggbandet där Thomas Kvarnbratt var gitarrist, deltog med ett antal melodier.

Foto: Håkan Henriksson

Kriminaldrama i Grums

Till Thomas' insatser för den värmländska historieskrivningen anknöt Peter Olausson, numera historiker vid Karlstads universitet men tidigare förste arkivarie vid Värmlandsarkiv, som berättade om ett kriminaldrama i Thomas' hemsocken Grums, och Lennart Stolpe, tidigare adjungerad professor i pappersteknik vid Karlstads universitet, som sammanfattade omvandlingen av de värmländska järnbruken till pappersbruk.

Registreringssystem och nyprogg

För ett personligt porträtt stod Hasse Olsson, som i sin tidigare egenskap av arkivarie vid Billeruds AB hade tagit emot den unge Thomas som sommarjobbare. Thomas hade varit den ende av åtskilliga års feriearbetande ungdomar som någonsin visat intresse för Billeruds registrerings-system.

Musiken var också mycket närvarande; Granny K, nyproggbandet där Thomas var gitarrist, deltog med ett antal melodier som han helt eller delvis stod bakom. Bandet lovade att några av låtarna, som inte hunnit spelas in medan Thomas ännu fanns bland oss, ska ges ut på skiva.

Skribenten är verksam vid Riksarkivet, Landsarkivet i Uppsala samt ordförande i Föreningen Bergslagsarkiv.

En udstilling om Reykjavíks ophav

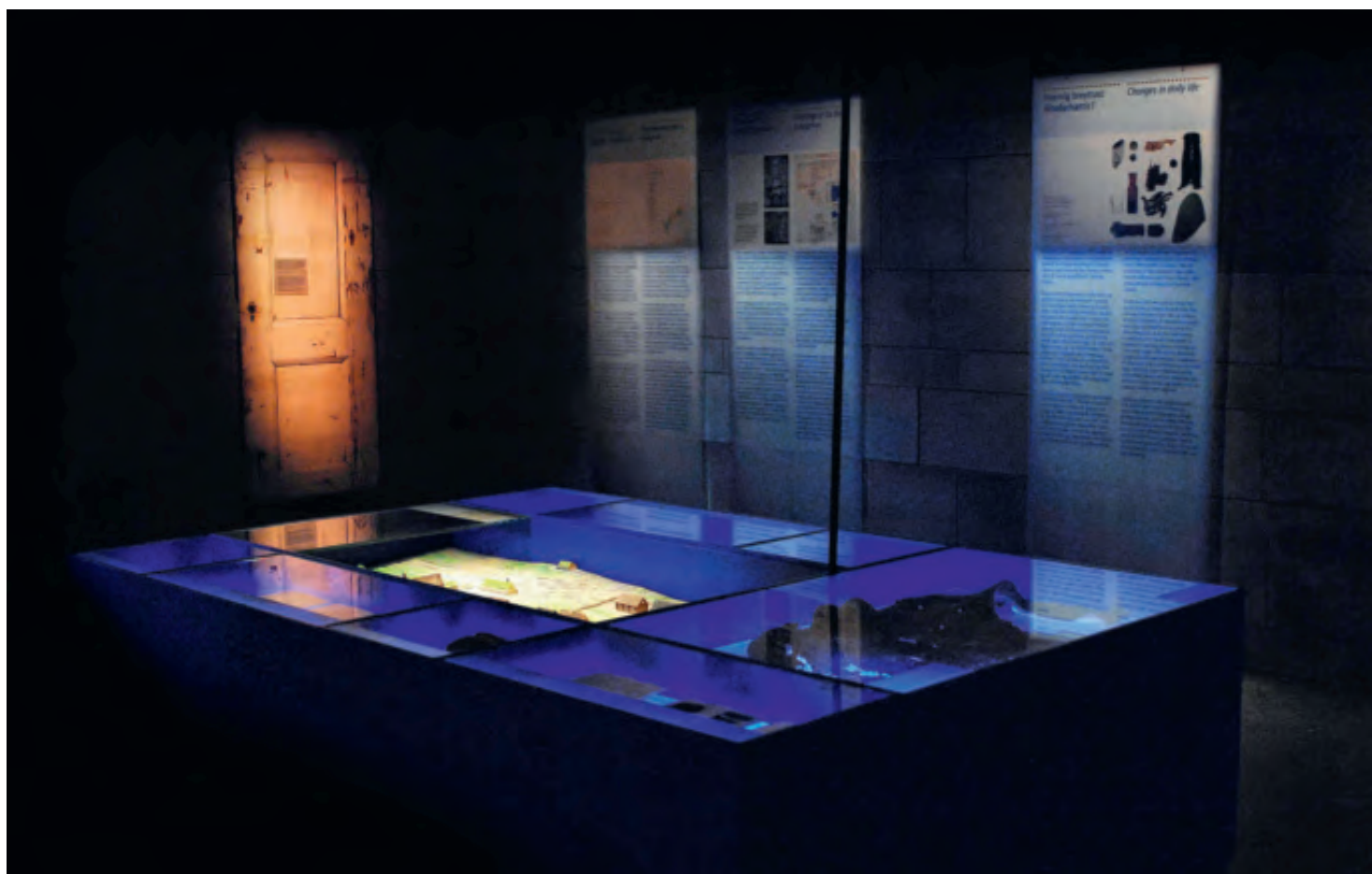
Tre hundrede år siden landfoged Skúli Magnússons fødsel

Hrefna Róbertsdóttir

Islands Nationalarkiv og Reykjavík bymuseum stod i fællesskab for en udstilling af genstande og dokumen-

ter fra byens ældste bebyggelse i Reykjavíks centrum. Udstillingen er til minde om landfoged Skúli Magnússon (1711-94) i anledning af hans 300 års dag og stod fra december 2011 til februar 2014. Skúli Magnússon stod

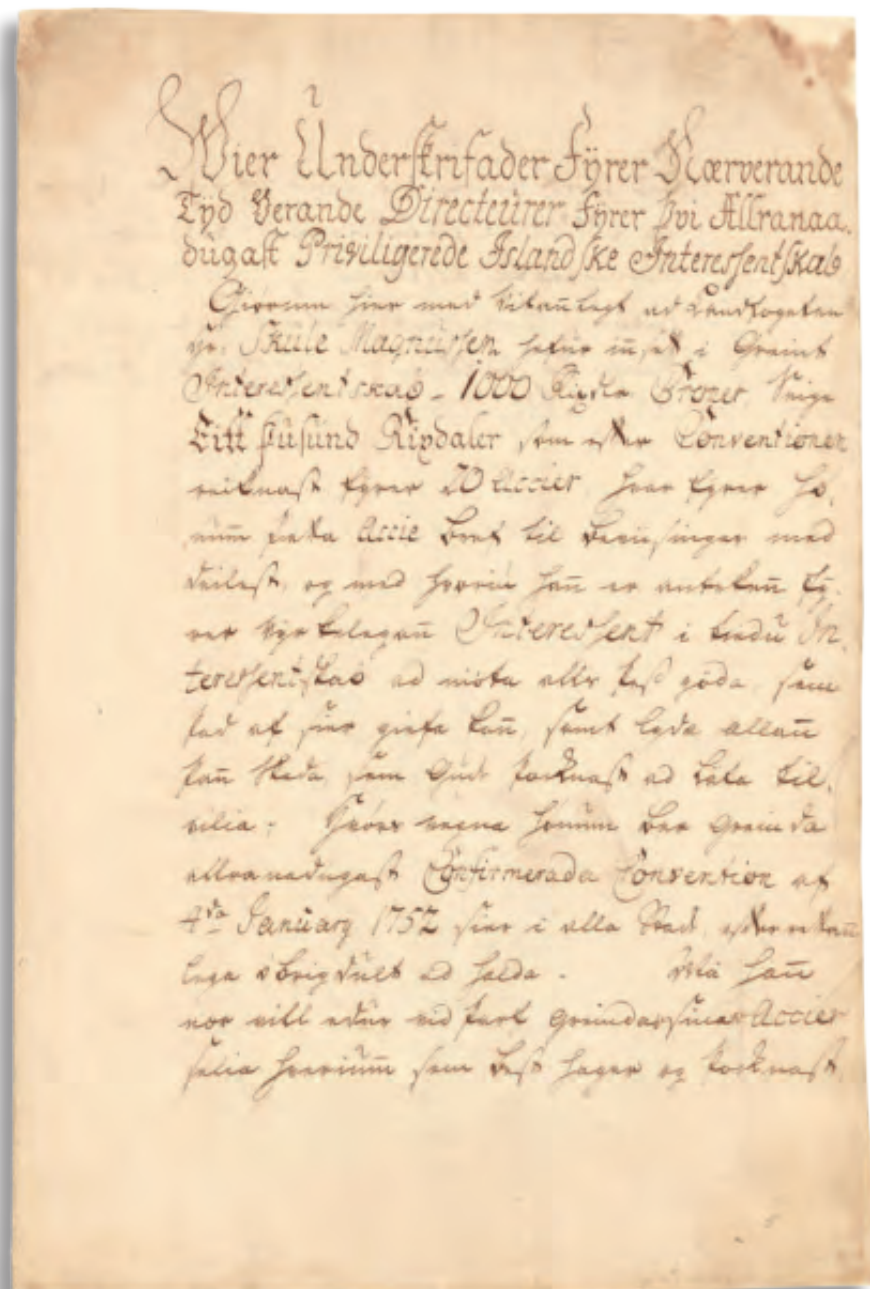
i spidsen for opbygningen af et uldmanufaktur i Reykjavík i midten af det 18. århundrede, hvilket havde en stor indflydelse på byens udvikling. På udstillingen bliver der lagt vægt på det 18. århundredes historie, og

■ Islands Nationalarkivs og Reykjavík bymuseums udstilling i Aðalstræti i Reykjavík. Her kan man se genstande og papirer, som er knyttet til uldmanufakturer fra midten af det 18. århundrede, der blev drevet ved Reykjavíks ældste gade. Genstande fra arkæologiske udgravninger i området er både knyttet til bygninger og ting, der har tilhørt de mennesker, som boede og arbejdede der. Døren er oprindelig fra bygningen af et af husene.

Foto: Áslaug Arna Stefánsdóttir.

■ Landfoged Skúli Magnússons andel på 1.000 rigsdaler i Det Privilegerede Islandske Interessentskab, fra den 17. juli 1762. De vigtigste embedsmænd betalte alle penge til interessentskabets stiftelse, foruden at den danske konge indskød 60.000. rigsdaler i virksomheden. Dette var det første interessentskab, som blev stiftet i landet.

Foto: Áslaug Arna Stefánsdóttir

hvordan dokumenter og genstande kan belyse Reykjavík bys ældste historie. Der findes mange kilder om væveriernes virksomhed i Islands Nationalarkiv og i Danmarks Rigsarkiv. Reykjavíks bymuseum har stået for arkæologiske udgravninger i Reykjavíks centrum og her vises genstande fra det 18. århundrede.

Beboelse i Reykjavík

Den første bybebyggelse i Reykjavík kan spores tilbage til de såkaldte "Nye Indredninger", som startede et væveri ved Aðalstræti (Hovedgaden) i midten af det 18. århundrede. Landfoged Skúli Magnússon, som ofte er blevet kaldt Reykjavíks fader, stod i spidsen for "Det Privilegerede Islandske Interessentskab" og havde

stor andel i stiftelsen og driften af væverierne. Arkæologiske udgravninger er to gange blevet foretaget, hvor Indredningerne ved Aðalstræti stod, første gang i 1971-75 og igen i 2001. I de seneste år er der også blevet forsket i historiske kilder om det 18. århundredes forsøg på økonomisk udvikling. På udstillingen er der kilder og genstande fra det 18. århundrede, som har forbindelse med den begyndende bybebyggelse.

Reformer i 1700-tallet

I begyndelsen af det 18. århundrede var Islands befolkning lidt over 50.000. Der havde været bebyggelse i Reykjavík fra Islands landnam, og i midten af 1700-tallet var gården Reykjavík i kongens eje, en af landets gårde med otte tilhørende husmandssteder. I det 17. og det 18. århundrede var der stor interesse for økonomiske fremskridt i det danske kongerige, og der fremkom idéer om, hvordan man kunne fremme udviklingen i Island. Man ville forbedre rigets økonomi ved bedre udnyttelse af naturens ressourcer og ved at fremme undersåtternes drift og flid til at producere mere indbringende varer end før. Interessentskaber blev stiftet af embedsmænd på Þingvellir i sommeren 1751, og samme år sejlede landfoged Skúli Magnússon med efterårsskibet til København og fremlagde en redegørelse om en alsidig udvikling af økonomien i Island. En kongelig resolution af 4. januar 1752 blev skelsættende, og kongen gav både penge og jord til det nye selskab, deriblandt gården Reykjavík.

De Nye Indredninger

"De nye Indredninger" stod for mange slags virksomhed i sidste halvdel af det 18. århundrede. Fåreavl og fiskeri var de grundlæggende beskæftigelser i Island, og Indredningernes opgave var at styrke dette fundament. Virksomheden var spredt over hele landet. Man fik danske og norske landbofamilier til at undervise beboerne i nye metoder i landbrug. Der blev oprettet uldvæverier, rebslageri, bødkervirksomhed, garveri, farveri,

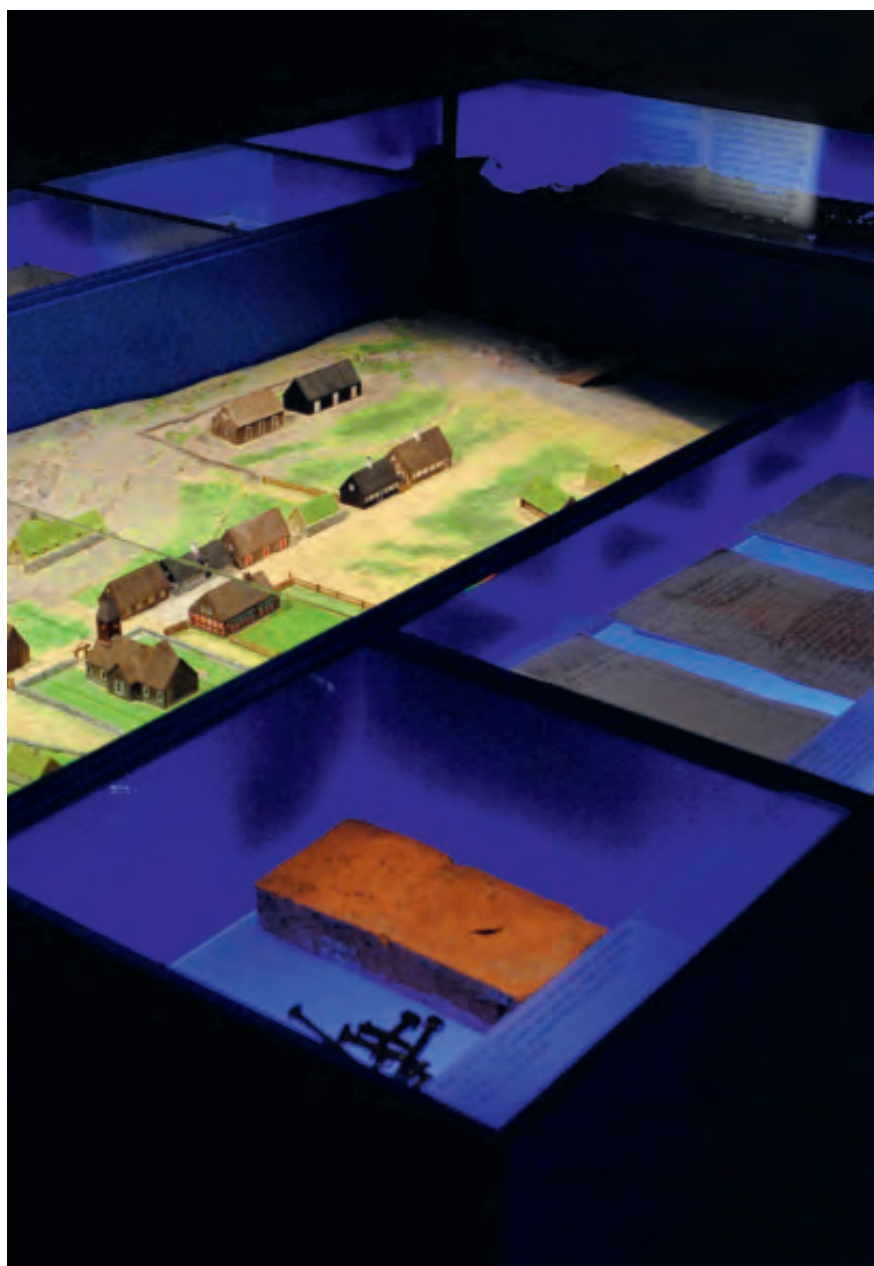
svovludvinding, både- og skibsbyggeri, lige som man drev fiskeri og fåreavl. Danske og tyske håndværkere oprettede værkstederne og underviste islændingene i håndværk. Bedre kundskaber i uldmanufaktur og udviklingen af Reykjavík som bybebyggelse er blevet set som eksempler på foretagendets positive sider.

En ny slags produktion

Indredningernes væverier ved den sydlige ende af Aðalstræti var det første eksempel på bybebyggelse i Island. Der blev bygget huse for virksomheden ved Aðalstræti, landets første bygade. En model af det 18. århundredes bebyggelse viser tydeligt gadebilledet fra den tid, og alle disse huse havde forbindelse til interessentskabets virksomhed. Kun et af disse træhuse står endnu, Aðalstræti 10, bygget i 1762. Indredningernes virke og handelsvirksomhed ændrede livet på Seltjarnarnes, hvor Reykjavík ligger. De håndværksmetoder, der blev brugt ved produktionen, byggede på traditionelle danske og tyske håndværksgrene. Med Indredningerne blev forarbejdning af afgrøderne flyttet ind i landet, og beboerne skulle i større grad blive selvforsynende med manufakturvarer.

Livet i den første bybebyggelse

Fabriksbyens beboere havde mere og bedre adgang til importerede varer, end det var almindeligt blandt islændingene på den tid. Det kan man se af den mængde brudstykker af kridtpiber og lerskåle, som man har fundet i ruinerne af manufakturhusene, men også af de dårlige tænder i skeletter i Reykjavíks kirkegård. Foruden at ryge tobak, drikke te og spise sukker fik byens beboere i det 18. århundrede også importeret skinke. Der skete også den store ændring, at dyrkning af grøntsager voksede meget, og kål, roer samt kartofler blev en almindelig del af folks kost. På mange måder lignede livet i fabriksbyen dog livet på landet. Nogle arbejdere boede i små hytter og på husmandssteder rundt om byen, og

■ Bebyggelsen ved Reykjavíks første gade, Aðalstæti (Hovedgaden), ses tydeligt her. Man har bygget en kirke for enden af den. Gården Reykjavík stod næsten på samme sted som interessentskabets huse. Mursten og søm fra væveriet blev fundet ved arkæologiske udgravninger. Sømmene var forbrændt, da en del af husene brændte ned i 1764. Man kan også se dokumenter, som bl.a. fortæller om farveriet, som man drev sammen med uldmanufakturterne.

Foto: Áslaug Arna Stefánsdóttir.

deres kost bestod som før hovedsageligt af fisk og mælkeprodukter.

Den første købstad

Med Indredningerne opstod den første bybebyggelse i Island, da man valgte at have hovedsædet i Reykjavík. I slutningen af det 18. århundrede blev Indredningernes virksomhed mindre, og væverierne lukkede i

1803. Reykjavík fik købstadsrettigheder i 1786, antallet af beboere steg, beskæftigelsen blev fremmet, og Islands hovedstad blev skabt.

Forfatteren er seniorforsker ved Islands Nationalarkiv

Gymnasiepakker

Erfaringer med anvendelse af arkivmateriale i gymnasieundervisningen

Marianne Groth Bruun

Fra arkivsag til undervisningsmateriale

Ideen til at anvende arkivmateriale som undervisningsmateriale i gymnasiet spirede, da historielærerne fra Marselisborg Gymnasium sad rundt om bordet i den enestående læsesal på Erhvervsarkivet i Aarhus og blev præsenteret for arkivets arbejde og udvalgt arkivmateriale. Vi blev opfordret til at overveje, hvilke undervisningstilbud og undervisningsmaterialer vi savnede i forhold til Statens Arkivers undervisningstilbud. Opfordringerne syntes oplagte. Arkiverne rummer uanede mængder materiale, der kan bruges i opgaveskrivning og som måske, måske ikke kan bruges i en undervisning.

Spørgsmålene meldte sig. Hvordan få indsigt i hvilke arkivsager, der kunne omsættes til et anderledes undervisningsmateriale, og er der undervisningskrav i f.eks. faget historie, som det eksisterende undervisningsmateriale ikke ville honorere. Uden klare forestillinger om hvor og hvordan et evt. materiale skulle indgå i undervisningen, kontaktede jeg Erhvervsarkivet, og aftalen blev, at arkivets personale ud fra egne ideer kunne lægge "måske egnede" sager frem. Det blev dog hurtigt klart, at jagten måtte målrettes, hvis arkivets opfordring skulle kombineres med gymnasieskolens

faglige og pædagogiske udfordringer. Der måtte opstilles nogle enkle faglige og pædagogiske kriterier i jagten på de måske egnede sager.

Sagen Enevoldsen handler om afskedigelsen af Dansk Fiskeriforenings direktør i 1963. Årsagen til afskedigelsen blev aldrig fuldt afdækket. Havde direktør Enevoldsen blandet sin private økonomi sammen med foreningens økonomi og/eller opstod der samarbejdsproblemer mellem direktør Enevoldsen og den nye formand Henry Sørensen, tiltrådt 1962? Sagen blev hastigt meget mere og andet end en afskedigelse. Beskyldningerne fløj inde i foreningen, og sagen fik karakter af en skandale som blev dækket af landets medier, ikke mindst formiddagspressen. Sagen blev afsluttet ved, at Dansk Fiskeriforening og direktør Enevoldsen indgik forlig i Københavns Byret i 1964. Fiskeriforeningen accepterede at betale Enevoldsen en erstatning, og lederen i Dansk Fiskeritidende samme år bar overskriften "Luften rensat". Derefter blev sagen henlagt og er nu arkiveret på Erhvervsarkivet, Danmarks Fiskeriforenings arkiv. Diverse sager, l-nr. 301: Sagen Enevoldsen 1963-64.

Sagen Enevoldsen opfyldte alle tre valgte kriterier. Det var en *skandale*. Sagen havde i sin tid skabt overskrifter i aviserne. Sagen indeholdt forskellige *kildetyper*: avis- og tidsskriftsmateriale, offentlige og juridiske akter, personlige papirer, regnskaber m.m. og sagens dokumenter var skrevet i *moderne skrift*. Med andre ord en sag med fagligt og elevvenligt pædagogisk potentiale.

Efter at materialet var sorteret, systematiseret og kopieret, var spørgsmålet: Hvilket undervisningsbehov skulle dette udvalgte materiale indfri? Jeg valgte at omsætte arkivmateriale til et undervisningsmateriale i historisk metode og historisk fremstilling. Historiefaget har ikke en skriftlig dimension knyttet til den daglige undervisning, og måske derfor bliver for mange elever ofte rådvilde, når de på egen hånd skal anvende deres historiske viden og deres faglige metoder i en skriftlig eller mundtlig sammenhæng. Her mangler et anderledes undervisningsmateriale.

Eleverne får undervisning i kildekritik, de øver sig i at bearbejde og systematisere kilder igennem alle tre år i gymnasiet. Men alligevel befinder mange elever sig hurtigt på gyngende grund, når de på egen hånd skal inddrage kilder i deres skriftlige dansk-historie opgave, deres eksamensprojekt i 3 g. (SRP-opgave) eller når de skal bruge de ulæste tekster i en historisk sammenhæng til mundtlig eksamen.

Det er ikke bearbejdningen af de enkelte kilder, der driller eleverne som sådan, men hvordan resultaterne af de bearbejdede kilder skal integreres i deres skriftlige opgaver og mundtlige fremstillinger. De fleste får ikke enderne til at nå sammen i en reflekteret og nuanceret fremstilling.

I løbet af gymnasiets tre års historieundervisning har eleverne ikke for alvor haft mulighed for at have "hands on" på et kildemateriale, der i sammenhæng kan illustrere og udgøre en praktisk øvelse i processen fra systematisering over bearbejdning til strukturering af kildemateriale til en dokumenteret fremstilling. Her er én af de nicher i den gymnasiale historieundervisning, hvor brugen af autentisk arkivmateriale kan gøre en forskel.

Sagen Enevoldsen afprøves som undervisningsmateriale

Undervisningsmaterialet kom til at bestå af eksempler på de forskellige kilder fra sagen, artikler og referater fra Dansk Fiskeritidende (1960-65) samt arkivar Kenn Tarbensen's korte fremstilling af sagen: *For alle Danmarks fiskere* (2012). Eleverne blev ikke undervist i materialet. De arbejdede sig frem til en nuanceret fremstilling af sagen ved at skrive sagen om og om igen. Først ud fra avismaterialet. Derefter ud fra avis-materialet og retsdokumenterne og så fremdeles. Ifølge elevevurderingerne synes mange elever om at prøve at arbejde som en slags historiker, og flertallet af eleverne fik en bedre forståelse for den kildekritiske arbejdsproces og dens betydning for historieskrivningen og de forskellige fortolkningsmuligheder i forhold til den endelige fremstilling. Men der var også kritik.

En kasse med arkivalier er desværre ikke et spiseligt undervisningsmateriale for gymnasieelever anno 2014. Nutidens unge er i den grad vant til oplyste, farverige skærme, også når det gælder un-

■ Sagen gav anledning til en del omtale i aviserne. Øverst ses blandt andet artikler fra Aktuelt og Ekstrabladet. Foto: Kenn Tarbensen.

dervisningsmateriale. Eleverne accepterer arkivmaterialets oprindelse og karakter, men de vil ikke arbejde med utydelige kopier. Selvom der naturligvis er en pointe i, at eleverne bliver bekendt med både det originale materiale, arkiv og arkivering, må mulighederne for at digitalisere arkivmateriale til undervisningsbrug anvendes. Hvis samarbejde mellem arkiver og gymnasier udvikles, som jeg personligt mener der er perspektiver i, vil det være oplagt at arbejde med en undervisningsportal bestående af digitaliseret arkivmateriale.

Samarbejde mellem arkiverne og gymnasieskolen

Når et autentisk arkivmateriale bliver omdannet til et undervisningsmateriale, reduceres materialets autenticitet for at indfri det pædagogiske formål. Når *Sagen Enevoldsen* overgår fra en arkivsag til at være et undervisningsmateriale, afskæres eleverne fra den kaotiske og pirrende oplevelse det er at åbne en kasse med papirer i vilkårlig orden. Derfor skal eleverne ikke blot præsenteres for et anderledes undervisningsmateriale, men samtidig introduceres til den pågældende sag som arkivsag og arkivernes opgaver som sådan. Dermed kan brugen af arkivmateriale i

undervisningen inspirere enkeltelever til at bruge arkivmateriale i deres individuelle opgaver.

Skandalekriteriet er altid godt, selvom de elever i 2. og 3. g. der har arbejdet med *Sagen Enevoldsen*, ikke synes, en fyring af en direktør "var noget vildt". Men arkivmateriale appellerer til historieundervisningen. Der er også muligheder for at inddrage andre fag. Variation i kildetyper kan erstattes eller suppleres med f.eks. talmateriale fra de digitale arkiver, og bearbejdes i samarbejde med f.eks. faget matematik til et flerfagligt eksamensfag, et AT forløb.

Det autentiske arkivmateriale er det anderledes undervisningsmateriale, gymnasieskolen har brug for. Forudsætningen for at finde potentielt brugbart arkivmateriale, er et samarbejde mellem arkiver og gymnasieskole, hvor der må udarbejdes forskellige sæt kriterier for jagten på arkivmateriale, inden det fundne materiale vurderes og evt. omsættes til et undervisningsmateriale. Derfor må samarbejdet mellem arkiver og gymnasieskolen udvikles.

Skribenten er lektor, cand.mag. ved Marselisborg Gymnasium.

Tilsyn 2012

3500 it-systemer, 2500 digitale dokumentsamlinger og 400 km papirarkivalier

Mette Hall-Andersen

Statens Arkiver gennemførte i 2012/2013 et tilsyn med de statslige myndigheds arkivdannelse. Myndighederne blev bedt om at indberette alle deres it-systemer, digitale dokumentsamlinger og papirsager til Statens Arkiver via et digitalt spørgeskema. Myndighederne indberettede ikke færre end 3.500 it-systemer, 2.500 digitale dokumentsamlinger og 400 kilometer papirsager ved tilsynet.

De mange indberetninger har nu været igennem en første bearbejdning, hvilket har resulteret i en rapport om resultatet af tilsynet.

Formålet med tilsynet var at få et overblik, hvilken forvaltningsdokumentation, myndighederne er i besiddelse af efter omfattende ressortomlægninger i 2011 samt den stigende digitalisering af den statslige sektor. Forhold, som har ændret sektoren markant, siden Statens Arkivers sidste tilsyn i 2006.

Tilsynet viste, at det ikke bare var Statens Arkiver, der manglede et overblik over myndighedernes forvaltningsdokumentation. Det gjorde mange af de adspurgte myndigheder også selv. Det var derfor en krævende opgave for mange af de myndigheder, som har været gennem omfattende ressortændringer, at få fortællingen om den forvaltningsdokumentation – såvel i papirform som digitalt – de er ansvarlige for. Resultatet af tilsynet er således, at mange myndighe-

der nu har et bedre overblik over deres forvaltningsdokumentation – et overblik som sikrer, at de kan hånd-

tere deres forvaltningsdokumentation bedre og billigere.

- DER STÅR EN ARKIVAR HERUDE OG SPØRGER OM, HVILKE DATA VI HAR LIGGENDE I "SKYEN" !

■ Forsiden af Tilsynsrapporten.

Tegning: Steffen Harpsøe.

På vej mod den papirløse stat

Samtidig viste tilsynet som forventet, at den statslige forvaltning er godt på vej med digitaliseringen. Ikke desto mindre står der endnu 400 kilometer papirsager rundt om hos de statslige myndigheder.

Der er derfor fortsat behov for viden om håndtering af papirsager hos myndighederne, og for Statens Arkiver er der endnu et stykke vej, før den statslige sektor er "tømt for papir". Det forventes, at ca. 50 kilometer ud af de 400 kilometer papirarkivalier på sigt skal afleveres til Statens Arkiver.

Indberetningerne af it-systemer giver et indblik i, hvordan digitaliseringen af sektoren konkret foregår. De viser blandt andet, at mange myndigheder anvender flere forskellige it-systemer, hvor anvendelsesområderne overlapper hinanden. Myndighederne skal derfor have et skarpt blik for, i hvilke systemer de lagrer de forskellige informationer og dokumenter, så materialet sikkert kan genfindes. Det gælder både, når det er i aktivt brug hos myndigheden, og når det på sigt arkiveres i Statens Arkiver.

Den viden om de statslige myndigheders sagsdannelse og digita-

lisering, som Statens Arkiver har fået gennem tilsynet, vil blive kanaliseret tilbage til myndighederne i de kommende års vejledning og rådgivning på området. Resultaterne fra tilsynet er nu samlet i en kort rapport, som kan hentes på Statens Arkivers hjemmeside: [http://www.sa.dk/media\(5529,1030\)/Rapport_for_tilsyn2012_2013.pdf](http://www.sa.dk/media(5529,1030)/Rapport_for_tilsyn2012_2013.pdf)

Forfatteren er områdeleder for Indsamling af myndighedsdokumentation og forskningsdata ved Statens Arkiver.

Dansk-tysk seminar om krigen i 1864

Hans Schultz Hansen

I 2014 markeres i Danmark 150-året for den katastrofale krig i 1864, som førte til, at hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg måtte afstås til Østrig og Preussen. Det danske monarki blev derved reduceret fra en mellemstor magt til en småstat, og de dansksindede slesvigere gik ind til 56 års fremmed herredømme. Blandt taberne var også snart den slesvig-holstenske bevægelse i hertugdømmerne, som ikke kunne realisere drømmen om et selvstændigt Slesvig-Holsten med prins Friedrich

af huset Augustenborg som regerende hertug, men i 1867 måtte se området indlemmet i Preussen.

I anledning af 150-året afholdt Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa i et nært samarbejde med Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig et to-dages-seminar med titlen "1864 – Mennesker mellem magterne/Menschen zwischen den Mächten". Mens fokus altovervejende hidtil har været på storpolitikken, krigsførelsen og soldaterne, ønskede arrangørerne at rette blikket mod den civile side af krigen. Det prægede programmet.

Fredag den 21. marts indledte

Prof.Dr. Peter Wulf, tidligere Universitæt Flensburg og Institut für schleswig-holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte, dagen i Slesvig med et indlæg om Det tyske Forbunds militære besættelse af hertugdømmet Holsten og indsættelsen af en civil administration med to forbundskommissærer i spidsen. Dr. Jörg Rathjen, Landesarchiv Schleswig-Holstein, fortalte tilsvarende om de to civilkommissærer, som Preussen og Østrig indsatte i hertugdømmet Slesvig efter den danske hærs tilbagetrækning fra Dannevirke i begyndelsen af februar 1864. Dr. Johs. Rosenplänter, Stadtarchiv Kiel, berettede om byen Kiels placering i spændingsfeltet mellem preussisk og østrigsk magt-politik i årene 1864-66. De to sidste foredrag om fredagen rettede perspektivet ud over 1864 og de nærmest følgende år. Prof.Dr. Martin Krieger fra Christian-Albrechts-Universität i Kiel skitserede de økonomiske følger af krigen og statsskiftet, mens Prof. Dr. Silke Götsch-Elten sammesteds fra berørte, hvorledes det nye styre forsøgte at føre en identitetspolitik, der skulle gøre danskere og slesvig-holstenere til preussere.

Lørdag den 22. marts var seminaret henlagt til Landsarkivet i Aabenraa, hvor ph.d. Leif Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, lagde ud med en skildring af Aabenraa amt under preussisk-østrigsk besættelse. Prof., ph.d. Inge Adriansen, Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, behandlede i sit indlæg befolk-

■ Foredragsholder, museumsinspektør Inge Adriansen og forskningsleder Hans Schultz Hansen.

Foto: Svend Rasmussen.

ningens kår i krigsområdet i Sundeved og på Als. Dernæst redegjorde prof., dr.phil. Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, for den civile nationalitetskamp i Nord-slesvig i 1864, mens ph.d. Steffen Elmer Jørgensen, Landsarkivet for Nørrejylland, fortalte om Vejle amt i 1864. Denne dag blev afsluttet med et indlæg ved prof., dr.phil. Steen Bo Frandsen, Institut for Grænserregionsforskning ved Syddansk Universitet, der behandlede københavnsk mistro til jydernes loyalitet

mod Danmark under den preussisk-østrigske besættelse af Nørrejylland som udtryk for brudflader i den tidlige danske identitet.

Der var ca. 60 deltagere begge dage. Arrangørerne er nu i færd med at redigere seminarindlæggene til en tosproget bog, der skal udkomme i begyndelsen af 2015. Den fælles markering af 150-året vil uden tvivl styrke det i forvejen gode samarbejde mellem landsarkiverne i Slesvig og Aabenraa.

Seminar og bogudgivelse støttes

økonomisk af Region Syddanmarks og delstaten Slesvig-Holstens Interregmidler, Dansk Kultursamfund af 1910 og Vicepolitimester Per Thaulows og Hustru Eva Agnete Thaulow, født Kihlstrøm's Fond.

Forfatteren er områdeleder for Forskning og Arkivadgang ved Statens Arkiver. Landsarkivet for Sønderjylland.

“Major Schou” på Rigsarkivet

Leon Jespersen

Som led i markeringen af 150-året for krigen i 1864 besøgte “major Schou” – i skikkelse af kontorfuldmægtig

■ Foredragsholderen iført major Schous officersuniform. Foto: Leon Jespersen.

Svend-Erik Gottlieb – Rigsarkivet. Major Schou var officer ved artilleriet i 1864, og S.-E. Gottlieb havde lånt uniformen af kostumedesigner Manon Rasmussen, der har lavet kostumerne til en ny film om 1864, der vises på DR1 i starten af efteråret.

S.-E. Gottliebs foredrag “Krigen 1864 satte spor i din slægt”, opridsede baggrunden for konflikten i 1864, herunder den nye forfatning for helstaten 1863. Hovedvægten lå imidlertid på det personallistoriske aspekt – med udpegning af de arkivgrupper i Rigsarkivet, der kan benyttes til personallistoriske undersøgelser.

I 1878 vedtog Rigsdagen, at veteraner fra krigen 1848-50 og 1864 kunne søge om en erindringsmedalje. Der indkom ca. 35.000 ansøgninger vedrørende 1848-50 og ca. 55.000 fra deltagere i krigen 1864. Ansøgningerne giver en indgang til de militære stambøger, hvor der findes mange detaljerede personlige oplysninger om de enkelte soldater.

Der findes også fortegnelser over sårede, døde og tilfangetagne, så der er mange indgangsmuligheder, hvis man forsker i personer, der deltog i

■ Erindringsmedaljen for deltagelse i krigen 1864. Foto: Mette Andersson.

en eller måske begge de slesvigske krige. – Foredraget var et godt eksempel på, at man kan holde folks opmærksomhed fanget, uden de store tekniske hjælpemidler, men blot ved ordets magt.

Obligatorisk arkivkundskab for historiestuderende

Jørgen Mikkelsen

I 2013 blev der indført en ny studieordning for historie ved Saxo-instituttet under Københavns Universitet. Et af de nye tiltag er, at alle studerende på det første studieår skal gennemføre et kursus i læsning af gotisk skrift (efterfulgt af en

test) og skrive en opgave på grundlag af arkivalier. Opgaverne, der udarbejdes i mindre grupper, indgår i bedømmelsen ved en mundtlig eksamen.

Premiere for en ambitiøs studieordning

Det er langt fra første gang, der udbydes arkivkundskab på et dansk

historiestudium, men det er aldrig tidligere sket på så ambitiøs en måde. Instituttet har da også lagt vægt på, at undervisningen foregår i et tæt samarbejde med en række arkiver i Københavnsområdet. I foråret 2014 har to af de seks hold (å 25-30 studenter) været knyttet til Rigsarkivet, mens Københavns Stadsarkiv har ta-

■ Som introduktion til arbejdet på arkiverne blev der afholdt en temadag for hele årgangen i Rigsarkivets Harsdorffsal. De 150 studerende fyldte hele salen. I løbet af dagen hørte de bl.a. om arkivhistorie, adgangssager, bevarings- og kassationsbestemmelser og IT-arkiver. Her er de ved at studere et kort over Slotsholmsområdet, som det så ud i 1670erne.

Foto Julie Avery.

■ Nej, det er ikke løgn og latin, hvad der står i Frederiksberg Stadsarkivs arkivalier om hverdag under besættelsen. Der er tværtimod masser af spændende oplysninger om alt fra bombeangreb til kønssygdomme. De historiestuderende får her kyndig vejledning af adjunkt Sofie Lene Bak, Saxo-instituttet (nr. 3 fra venstre), mens den anden vejleder, arkivar Lars Schreiber Pedersen, tager billedet.

get sig af to andre hold, og Frederiksberg Stadsarkiv og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) begge har haft et enkelt hold. Fordelingen vil formentlig blive den samme i de kommende år.

Alle hold skal beskæftige sig med et emneområde inden for dansk historie ca. 1700-1950. De konkrete emner vil variere fra år til år, men der vil sikkert vil blive tale om en del genbrug. I dette forår blev følgende emner behandlet: Landboreformerne i 1700-tallet, lov og ret i de danske tropekolonier, københavnernes historie, Socialdemokratiets historie og hverdagen under den tyske besættelse 1940-45.

Undervisningsforløbet strakte sig over 14 uger og bestod af tre faser. Først var der seks ugers gennem-

gang af vigtig litteratur. Derefter fulgte "arkivdelen" på fire uger, hvor studenterne skulle besøge "deres" arkiv mindst 4 x 4 timer for at arbejde med arkivalier, der var blevet udvalgt af læreren og en arkivar i fællesskab. Tredje fase, som også strakte sig over fire uger, var helliget opgaveskrivning. Her skulle studenterne kombinere de teoretiske og empiriske indsigter fra de to første faser.

En foreløbig evaluering

Det er endnu for tidligt at foretage en endelig evaluering af hele undervisningsforløbet, men det er muligt at drage foreløbige konklusioner om "arkivdelen". De følgende bemærkninger bygger på samtaler med en række af de involverede lærere og arkivarer samt mine egne erfaringer.

Det generelle indtryk er, at studenterne har udvist stort engagement i "arkivdelen". I flere tilfælde er de endda mødt op på arkivet langt flere dage end påkrævet. Studielektor Benedicte Fonnesbech-Wulff, der er primus motor bag projektet, fremhæver da også, at studenterne på "arkivdelen" har erhvervet nogle kompetencer, som de kan bruge senere hen. Hun har dog også noteret sig et vist – omend meget begrænset – frafald under forløbet. Men det er kun godt, at "de, der ikke skal være her [på historiestudiet], finder ud af det så tidligt som muligt". Hun benytter samtidig lejligheden til at takke alle de fire arkiver for "aktivt og positivt medspil".

Vejledningsopgaven er blevet håndteret ret forskelligt de fire ste-

der. Det hænger sammen med den fysiske indretning af de enkelte arkiver og karakteren af de anvendte arkivalier. Mens vi fx på Rigsarkivet har en skolestue, hvor 20-30 personer kan snakke sammen i grupper uden at forstyrre brugerne på læsesalen, har det bestemt ikke været nogen let opgave at skaffe den fornødne studieplads på de øvrige arkiver. På Frederiksberg Stadsarkiv og ABA er der således kun 12 læsesalspladser. Ikke desto mindre lykkedes det en af dagene at finde plads til 35 studenter og "almindelige" brugere på ABA. På Københavns Stadsarkiv var læsesalen lukket for andre brugere, når der var undervisning.

En anden forskel bestod i, at vi på Rigsarkivet udleverede fotokopier til studenterne, mens de på alle de andre arkiver arbejdede med originalmateriale. Der er fordele og ulemper ved begge metoder. Rigsarkivets løsning var begrundet i logistiske og sikkerhedsmæssige forhold. Men vi opdagede, at det var til stor gavn for studenterne, hvoraf mange skulle arbejde med relativt vanskelige tekster fra 17-1800-tallet, at hver af dem havde et kopisæt, som de frit kunne

bruge til notater. På ABA har man da også besluttet at anvende Rigsarkivets model næste gang – dog således, at studenterne både får mulighed for at arbejde med originaler og kopier. Man erfarede nemlig, at studenterne havde svært ved at nå gennem alle teksterne inden for den berammede tid. Mange ønskede derfor at få kopier med hjem. Det samme var tilfældet på Frederiksberg Stadsarkiv, men her er der ingen planer om at ændre i proceduren. Det var nemlig både lærerens og arkivarens opfattelse, at det gav studenterne en god og autentisk arkivfornemmelse, at de fik lejlighed til at bladre sig gennem store mængder af papirer for at finde frem til de mest interessante dokumenter. Metoden fungerer dog kun for arkivalier, som det er let at orientere sig i. Ved svært tilgængelige tekster – hvor studenterne så at sige må kæmpe sig frem fra ord til ord – er det formentlig nødvendigt, at vejlederne på forhånd udvælger og prioriterer, hvad der skal læses.

I øvrigt bekræftede undervisningsforløbet, at der langt fra altid er nogen direkte sammenhæng mellem et arkivalies alder og dets læs-

barhed. På Rigsarkivet havde vi således den positive oplevelse, at mange studenter havde forholdsvis let ved at tilegne sig klassisk 1700-talskancelliskrift. Derimod voldte flere af 1900-talshåndskrifterne på ABA ret store problemer. Det drejer sig bl.a. om nogle mødereferater, som tilsyneladende er blevet til under indtagelse af en rimelig mængde alkohol. "Der lærte studenterne også lidt om [ældre tiders] mødekultur", bemærker arkivar Katrine Madsbjerg.

Adjunkt Sofie Lene Bak har sammenfattet sine oplevelser med disse ord: "Studenterne har overskredet tærsklen. Nu forstår de værdien af at arbejde på et arkiv, og de ved, at det er sjovt". På arkiverne håber vi naturligvis, at der er tale om en win-win-situation – dvs. at studenterne vender tilbage senere i studiet. Netop den omstændighed, at de så tidligt under uddannelsen lærer at benytte vores materiale, kan give gode forhåbninger.

Skribenten er arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet.

Offentlig digitalisering 2014

Lars Martin Petersen

Konferencen "Offentlig digitalisering 2014" blev afholdt 19. – 20. marts 2014 i Århus.

Programmet for konferencen var bygget op omkring DANSK ITs Danmark 3.0-projekt, der sætter fokus på mulighederne for og konsekvenserne ved den igangværende globale digitalisering.

Projektet bidrager med idéer til at gøre Danmark til et d-land – det vil sige et land, der baserer dets økonomi og udvikling på de digitale muligheder. Udviklingen fra indu-

strisamfund til digitalt samfund bliver et paradigmeskifte på linje med skiftet fra landbrugssamfund til industrisamfund.

Hvorfor var SA med?

Statens Arkiver havde i år valgt at være medarrangør af konferencen for at gøre opmærksom på, dels at nutidens forvaltning ender i fremtidens arkiver, dels at det som ender i arkiverne kan bruges igen og bliver grundlaget for eftertidens kendskab til vores tid.

■ Statens Arkivers stand på konferencen.
Foto: Jeppe Klok Due.

■ Forsiden af konferenceprogrammet for Offentlig digitalisering 2014. DANSK IT.

Hvad bidrog SA med?

Statens Arkiver havde en stand, hvor vi præsenterede Arkivalieronline.dk og sofia.sa.dk. Begge sider giver online adgang til dele af Statens Arkivers samlinger.

Forfatteren er specialkonsulent ved Indsamling af myndighedsdokumentation og forskningsdata, Statens Arkiver

De nordiske kulturministre fremhæver arkivernes rolle

Hrefna Róbertsdóttir

På et møde i Reykjavík 28. april fik lederne af arkivvæsenerne i Norden en ret enestående og velkommen lejlighed til i fællesskab at fremhæve arkivernes rolle og virke i nutidens nordiske samfund over for sine kulturministre.

Arkivernes samarbejd

Efter at rigsarkivarerne havde tilsluttet sig det islandske forslag om at lave en fælles webportal, påtog Is-

land sig at føre ideen videre. Ideen blev modtaget godt af den islandske kulturminister Illugi Gunnarsson og ministeriets personale. Med det fulgte, at arkiverne og en fælles nordisk arkivportal blev sat på det nordiske ministerråds dagsorden under Islands formandsskab i 2014. Efterfølgende tilbød det islandske Undervisnings- og kulturministerium de nordiske arkivledere at mødes med kulturministrene fra de respektive lande, på ministermødet den 28. april.

På dette møde beskrev arkivlederne arkivernes virksomhed og deres omfattende samarbejde igennem årtier. Emner som blev præsenteret var: Arkivlovgivningen i Norden, den digitale virksomhed samt de store udfordringer i bevaring og formidling samt det vestnordiske arkivsamarbejde, som Grønland, Færøerne og Island har haft siden 1999. Desuden fremhævedes det nordiske samarbejdes vigtighed for Åland, arkivernes forvaltningsmæssige rolle i det moderne, demokratiske retssamfund,

■ Fra venstre ved bordet, nordens kulturministre: Annika Söderholm kulturråd (skrev under p.v.a. Pia Viitanen FIN), Johan Ehn (Å), Bjørn Kalsø (Fo), Illugi Gunnarsson (IS), Lena Adelsohn Liljeroth (S), Marianne Jelved (DK), Catharina Munthe politisk rådgiver (skrev under p.v.a. Thorhild Widvey N) og Nick Nielsen (GL). Bag dem står fra venstre: Dagfinn Høybråten generalsekretær for Nordisk ministerråd, derefter nordens arkivledere, Jussi Nuorteva (FIN), Åke Söderlund (Å), Sámal T.F. Johansen (Fo), Eiríkur G. Guðmundsson (IS), Björn Jordell (S), Asbjørn Hellum (DK) og Ivar Fønnes (N).

Foto: Þorgeir Ólafsson.

det brede og gode nordiske arkiv-samarbejde, som strækker sig tilbage til 1930'erne lige som arkivernes rolle som kulturarvsinstitutioner og kompetencestyrkende institutioner. Til sidst præsenteredes det nyeste samarbejdsprojekt, en fælles nordisk webportal for arkiverne, der skal styrke det videre samarbejde samt formidlingen til borgerne. Præsentationen blev ledsaget af ønsket om, at ministerrådet ville hjælpe med at virkeliggøre portalen.

Erklæringen

Til slut underskrev kulturministrene en fælles nordisk erklæring om arkivernes rolle i samfundet, hvor de tilsluttede sig Verdenserklæringen om arkiver. Teksten som ministrene underskrev er følgende:

■ Her ses erklæringen om arkivernes unikke rolle i de nordiske samfund, som blev underskrevet af de nordiske kulturministre den 28. april 2014 i Reykjavík. Om den bliver kaldt Reykjavikerklæringen vil tiden vise, men det står klart, at den er en vigtig anerkendelse af arkivernes rolle fra statsmagtens repræsentanter. Kulturministeriet, Reykjavík.

Erklæring om arkivers unikke rolle i de nordiske samfund vedtaget 28. april 2014

De nordiske landes ministre for kultur er enige om, at arkiverne i Norden har en grundlæggende /fundamental rolle i vor tids samfund. De bevarer og forvalter nationernes kulturarv. De dokumenterer samfunds og individers fortid, deres rettigheder og historie. Arkiverne

er uerstattelige og udgør en vigtig del af grundlaget for de nordiske demokratier. De nordiske landes ministre for kultur tilslutter sig herved verdenserklæringen om arkiver, som blev vedtaget af alle medlemmer af International Council on Archives i Oslo 2010 og siden er vedtaget af UNESCO i november 2011.

Erklæringen er et nyt skridt i anerkendelse af arkivernes rolle i nutidens samfund. I nordisk sammenhæng er dette skridt fra statsmagtens repræsentanter vigtigt. De nordiske, demokratiske samfund er små, men indtager på mange måder en fremtrædende plads på arkivområdet.

Nordisk arkivakademi om arkivlagstiftning

Kenneth Ahlfors

Den 26 februari var experter från de nordiska arkivverken inbjudna till Nordisk arkivakademi vid undervisnings- och kulturministeriet i Helsingfors. Temat för akademien var arkivlagstiftningen, ett aktuellt tema i Finland där vi håller på att stifta en ny arkivlag (se sid. 51). Akademien var nära knuten till arkivlagsarbetet.

Ordförande för arbetsgruppen för den nya arkivlagen, undervisningsrådet Annu Jylhä-Pyykönen från undervisnings- och kulturministeriet öppnade seminariet med en introduktion till arkivlagsreformen i Finland. Riksarkivarie Jussi Nuorteva inledde därefter själva seminariet med att presentera de stora frågorna i samband med förnyandet av arkivlagen. Nuorteva framhöll arkivverkets uppgifter och att arkivlagen inte

endast stadgar om arkivverket utan berör även andra myndigheter och aktörer. Hur skall ansvaret, arbetet och resurserna fördelas? Vilken roll skall kommunerna och den evangelisk-lutherska kyrkan ha? Riksarkivarien tog även upp lagstiftningen som helhet. Det finns många lagar som berör myndigheters verksamhet, arkiv, arkivfunktion osv. Lagarna har stiftats vid olika tider och kan ibland bilda en svårtolkad och till och med

■ Koncentrerade miner. Chefkonsulent Poul Olsen, nationalarkivarie Eiríkur Guðmundsson med flera lyssnar uppmärksamt. Foto: Riksarkivet.

motstridig helhet. Detta orsakar problem för myndigheter som inte vet hur de skall agera. Nuorteva tog också upp arkivverkets roll i forskningsprocessen och problematiken med arkivverkets distriktsorganisation som frågor vilka måste beaktas under arbetet med arkivlagen.

Direktör Riku Jylhänkangas från finansministeriet presenterade den nationella servicearkitekturen som utvecklades år 2012 och som man håller på att implementera. Den nationella servicearkitekturen omfattar både den statliga och kommunala förvaltningen. Målet är att effektivisera den offentliga förvaltningen samt att utöka den allmänna servicen som bör göras mer tillgänglig. Detta mål kan nås bl.a. genom interoperabilitet mellan myndigheternas datasystem. Lagen om styrning av informationsförvaltningen inom den offentliga förvaltningen ger finansministeriet högsta ansvaret för denna styrning. Den övergripande arkitekturen som ger riktlinjerna för myndigheters verksamhet utgör det centrala styrverktyget.

Utvecklingschef Kenneth Ahlfors från Riksarkivet gick mer detaljerat in på varför arkivlagen måste förnyas och vilken syn arkivverket har

på reformprocessen. Ahlfors påpekade att arkivverkets befogenheter är svåra att tolka, eftersom samhället har digitaliserats sedan den nuvarande arkivlagen stiftades. Terminologin i nuvarande arkivlag hör hemma i en värld av papper och en del nyare lagar som lagen om styrning av informationsförvaltningen inom den offentliga förvaltningen tar ingen hänsyn till arkivlagen och arkivverkets befogenheter. Eftersom förordningarna och normerna inte är anpassade till varandra orsakar det problem hos myndigheterna, vilka tvingas göra tolkningar och ansvara för dessa. Arkivverket borde också följa den allmänna utvecklingen inom statsförvaltningen och avskaffa sin nuvarande distriktsorganisation (vilket inte behöver innebära ändrad lokaliseringen av enheter, utan snarare förändringar inom den egna administrationen). Arkivverket anser sig även i fortsättningen böra ha befogenheter att fatta beslut om de handlingar och uppgifter som skall förvaras varaktigt och ha motsvarande beslutanderätt i tekniska och funktionella frågor beträffande myndighetshandlingar som skall förvaras antingen varaktigt eller en längre tid. Enligt arkivverket bör normgivning-

en integreras i de strukturer som bildats på basis av lagen om styrning av informationsförvaltningen inom den offentliga förvaltningen. Det är därför skäl att i en och samma lag stifta om arkivverkets organisation, dess uppgifter och befogenheter samt om specialfrågor som gäller informationsservicen vid arkiven. Bestämmelserna om informationsförvaltning inom myndigheterna kunde med fördel integreras i övrig lagstiftning, t.ex. offentlighetslagen där det redan stiftas om en god informationshantering.

Enhetschef Torbjörn Hörnfeldt vid Riksarkivet i Sverige presenterade riksarkivets och e-arkivens roll i e-förvaltningen i Sverige. Regelverksmiljön inom denna sektor ter sig nog så komplicerad. Tryckfrihetsförordningen definierar begrepp som *allmän handling* (inklusive *e-handlingar*), medan offentlighets- och sekretesslagen innehåller bestämmelser om registrering och informationsredovisning. Integritetsfrågorna däremot regleras i personuppgiftslagen, samt i diverse registerförfattningar. Dessutom reglerar flera lagar e-frågor som e-handel, e-signatur osv. I arkivlagen ingår bl.a. en regel som kan tillämpas på e-handlingar med delad proveniens, men också bestämmelser om organisation av arkivet, redovisning av de allmänna handlingarna samt om avgränsning och gallring av arkivet. Samma lag reglerar också om arkivbeständighet och skydd av arkivet. I arkivförordningen finns bestämmelser om riksarkivets mandat att föreskriva om olika ärenden. Arkivlagen är inte särskilt reglerande och det är inte heller de förordningar som regeringen avgett. Riksarkivet har följaktligen en hel del att föreskriva om. I allmänhet är man i Sverige nöjd med bestämmelserna, men det kan uppfattas som problematiskt i juridiskt hänseende att regleringen har delegerats till riksarkivet.

T.f. underdirektör Tor Anton Gaarder och seniorrådgivare Helga Hjort vid riksarkivet i Norge presenterade den norska arkivlagstiftningen med tonvikt på *Noark-standard*.

Den centrala gällande lagstiftningen är från millennieskiftet. En reform skulle vara motiverad, bl.a. på grund av den elektroniska arkivbildningen samt regleringen av offentlighet och sekretess. Ramarna för elektronisk arkivbildning ges i lagar, föreskrifter och instruktioner. Enligt arkivföreskriften bör offentliga myndigheter följa norska arkivstandarden (Noark) i sin journalföring och arkivering. Noark har uppdaterats flera gånger; den nyaste versionen är Noark5. Noark definierar t.ex. vad som är obligatorisk metadata, ställer krav på datasystem, definierar utdragsformat och ställer krav i syfte att säkra autenticiteten och integriteten hos inskannade eller *born digital*-dokument. Myndigheterna kan skaffa ett Noark-godkänt system eller skapa ett eget system, och få det godkänt. (Det är riksarkivarien som godkänner systemen.) Arkivförordningen tillåter att handlingar i ett offentligt arkiv förvaras endast elektroniskt, ifall system och rutiner blivit godkända av riksarkivarien. Offentlighetsföreskriften kräver att myndigheterna publicerar sina journaler på internet. De elektroniska leveranserna bör också uppfylla de krav som riksarkivarien ställt i sina föreskrifter. Förslag har framkastats i Norge om revidering av arkivlagstiftningen, men tidtabellen för en sådan är oklar. Att lagstiftningen inte längre är i samklang med den verklighet där samhället blivit alltmer digitaliserat står i och för sig klart. Lika klart är att arkivlagen inte lägger fokus på kontext och bevisvärde, att Noark inte hanterar registerdata och att begreppen håller på att förändras.

Chefkonstulenterna *Jan Dalsten Sørensen* och *Poul Erik Olsen* vid Riksarkivet i Danmark berättade om Statens Arkiver och dansk e-förvaltning. E-förvaltningen regleras av flera ministerier och aktörer. Finansministeriet är ansvarigt för it-arkitekturfrågor och för implementeringen av en gemensam digitaliseringsstrategi, medan justitiemi-

nisteriet reglerar offentlighetsfrågor och datatillsyn. Kulturministeriet och Statens Arkiver svarar för bevarande och tillgängliggörande av arkivalier. Danska arkivlagen stadgar bl.a. om vad som skall bevaras, hur myndigheterna bör förvalta sina arkivalier och hur arkivalierna skall tillgängliggöras och för vem. Också i Danmark måste alla nya statliga it-system anmälas till Statens Arkiver som först tar ställning beträffande värdet av att informationen bevaras. Om informationen i systemet skall bevaras varaktigt måste informationen kunna avlevereras på ett godtagbart sätt. I motsats till Noark- och *Sähke*-standarderna föreligger inga krav på specifika standarder för avlevereringsformat. Sørensen och Olsen tog även upp frågan om EU-reglementena, inklusive kommande *General Data Protection Regulation*, och deras eventuella inverkan på nationell lagstiftning.

Nationalarkivaren *Eiríkur Guðmundsson* från Islands nationalarkiv presenterade sitt lands nya offentlighetslag samt arkivlagstiftningen i Island. Arkivlagen från år 1985 har reviderats i flera omgångar (1996/1997, 2006, 2008, 2012). Ett förslag till en ny arkivlag har lagts fram i Altinget. Offentlighetslagen trädde i kraft den 1 januari 1997 och en ny reviderad version i december 2012, som ett resultat av kollapsen 2008, för att öka insynen i förvaltningen. I och med den nya lagen utvidgas dess tillämpningsområde och journaler offentliggörs på internet. Ändringarna i arkivlagen har bl.a. gått ut på utvidgad avlevereringsplikt för verksamheter där mer än 51 % är i offentlig ägo och för privata partner som utför verksamhet för statsmakten. Bestämmelserna om myndigheters plikt att föra journal och begränsningarna rörande uppgifters tillgänglighet har överförts från offentlighetslagen till arkivlagen. Förslaget till ny arkivlag innehåller bl.a. stadganden som förtydligar de offentliga arkivens

rätt att ge handlingar till forskningsändamål, som beaktar den digitala utvecklingen, som gör bestämmelserna om avlevereringsplikt klarare och som stipulerar om tydligt ansvar för myndigheters arkivering genom klausuler om straff för brott mot regler.

Under diskussionerna framgick det med önskvärd tydlighet att många av de aktuella frågorna avhandlats i flera eller samtliga länder. Samhället har digitaliserats, vilket gjort lagstiftningen föråldrad. Tillvägagångssätten vid lösandet av frågorna har varierat, t.ex. beträffande e-förvaltning och elektroniska leveranser till arkiven. Där det i Finland och Norge finns standarder som följs upp har Danmark en något annan linje. På samma sätt varierar lagstiftningen om och organiseringen av styrandet av e-förvaltningen. Gemensamt är att frågor som it- eller övergripande arkitektur och interoperabilitet har behandlats på någon nivå i de flesta länderna. Gemensamt är också att styrningen inom dessa frågor är oklar och splittrad mellan flera ministerier.

En annan fråga som togs upp under diskussionerna var skanningen och kasseringen av originalhandlingarna. I flera länder är det möjligt för arkivbildare att skanna in handlingar och bevara dem enbart i elektronisk form, men ingen hade erfarenheter av omfattande skanning av äldre handlingar och kassering av originalen. Inget land hade löst de juridiska frågorna kring denna process. Att de juridiska frågorna i detta sammanhang inte bara är nationella frågor, utan att bevisvärdet kan ha en internationell dimension, blev också noterat.

Skribenten är utvecklingschef vid Finlands riksarkiv

Nordisk Arkivstatistik 2013

I Bestanden

Institution

Papirarkivalier

Digitale arkivalier

	2012	2013	Leverancer 2012	Antal TB 2012	Leverancer 2013	Antal TB 2013
Danmark (SA totalt)	431.585	435.098				
Rigsarkivet	257.597	260.579	248	37	229	40,6
LA København (se RA)						
LA Odense	20.145	20.145				
LA Viborg	75.148	75.157				
LA Aabenraa	21.123	21.155				
Erhvervsarkivet	57.574	58.062				
Dansk Data Arkiv	0	0				
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	4.609	4.654	0	0	0	0
Grønland						
Nationalmuseum og Arkiv	3.942	4.183	0	0	0	0
Finland (Arkivverket totalt)	195.292	200.631				
Riksarkivet	102.607	104.683				
LA Joensuu	9.306	9.749				
LA Jyväskylä	6.501	7.049				
LA S:t Michel	13.978	14.132				
LA Tavastehus	23.105	24.552				
LA Uleåborg	12.931	13.334				
LA Vasa	8.925	8.962				
LA Åbo	17.939	18.170				
Utrikesförvaltningens arkiv						
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	4.136	4.240				
Island (totalt)	49.900	51.364	1	0,068		0,068
Nationalarkivet	40.900	42.000	1	0,068	0	0
StA Reykjavík	9.000	9.364	0	0	0	0
Norge (totalt)	262.820	271.359		595,6	8	
Riksarkivet	132.567	147.940				
SA Oslo	22.119				3	
SA Hamar	10.299	10.407				
SA Kongsberg	14.185	14.530			1	
SA Kristiansand	9.626	11.930			4	
SA Stavanger	15.821	13.358				
SA Bergen	18.880	23.000				
SA Trondheim	27.844	36.154				
SA Tromsø	10.448	12.780				
Samisk arkiv	1.029	1.260				
Sverige (totalt)	751.984	766.031	17		38	
Riksarkivet	203.171	205.231	17		30	
Krigsarkivet	77.594	77.670				
LA Göteborg	93.593	93.845				
LA Härnösand	93.185	95.205				
LA Lund	45.758	51.169				
LA Uppsala	51.636	52.240				
LA Vadstena	57.746	58.122				
LA Visby	7.214	7.275				
LA Östersund	8.972	9.007				
Värmlandsarkiv	25.540	25.767		3	2	
StA Stockholm	73.900	76.000		11,5	6	18
StA Malmö	13.675	14.500				

Nordisk Arkivstatistik 2013 2 Personale/resourceanvendelse

Institution	Personale aflønnet med						Personale/ressourcefordeling på virksomhedsområder i procent af det totale antal disponible årsværk									
	Egne midler		Externe midler		Totalt		Tillsyn og rådgivning		Bevaring		Tillgængeliggørelse		Administration		Andet	
	Årsværk		Årsværk		Årsværk		%		%		%		%		%	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012,0	2013,0
Danmark (SA totalt)	201,5	182,2	40,1	38,7	241,6	221,1										
Rigsarkivet	122,4	103,4	25,7	22,3	148,1	125,7	23,8	24,7	1,1	2,3	37,2	37,2	30,8	27,8	7,0	8,0
LA København																
LA Odense	10,2	7,9	1,0	1,6	11,1	9,6	1,4	2,2	17,2	1,4	49,2	61,9	19,2	21,9	13,1	12,6
LA Viborg	33,0	32,6	5,7	4,4	38,7	37,0	3,3	3,8	14,9	30,2	62,7	40,3	15,4	17,6	3,7	8,0
LA Aabenraa	8,6	8,2	0,5	0,2	9,0	8,4	6,4	12,6	36,3	3,6	33,3	50,9	13,6	18,0	10,3	14,9
Erhvervsarkivet	16,6	18,9	0,2	3,5	16,8	22,5	14,5	11,1	34,6	51,3	25,2	16,6	13,3	11,9	12,4	9,1
Dansk Data Arkiv	10,8	11,2	7,1	6,7	17,9	17,9	35,8	36,4	0,0	0,0	33,4	34,0	25,4	23,3	5,4	6,4
Færøerne																
Føroya Landsskjalasavn	4,5	4,5	1,3	1,2	5,8	5,7	25,8	26,1	20,1	20,4	23,7	19,9	22,4	17,5	12,0	16,1
Grønland																
Nationalmuseum og Arkiv	6,7	6,0	0,0	0,0	6,7	6,0										
Finland (Arkivverket totalt)																
Riksarkivet																
LA Joensuu																
LA Jyväskylä																
LA S:t Michel																
LA Tavastehus																
LA Uleåborg																
LA Vasa																
LA Åbo																
Krigsarkivet																
Utrikesförv. arkiv																
Åland																
Ålands Landskapsarkiv	3,3	3,3	0,5	0,5	3,8	3,8	30,0	30,0	5,0	5,0	55,0	55,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Island (totalt)					39,0	40,0										
Nationalarkivet	25,0	24,0	7,0	7,0	32,0	31,0	12,0	12,0	7,0	7,0	62,0	62,0	12,0	12,0	7,0	7,0
StA Reykjavik		7,0		2,0	7,0	9,0	25,0	25,0	7,0	5,0	40,0	45,0	20,0	20,0	10,0	5,0
Norge (totalt)	275,1	331,0	11,5	23,0	286,6	354,0										
	(antal stillinger)															
Riksarkivet	151,3	165,0	0,5	6,0	151,8	171,0	9,8	7,6	10,7	21,5	44,0	42,4	35,5	28,6		
SA Oslo	13,5	17,0		1,0	13,5	18,0	7,3	13,8	7,7	15,4	79,7	50,0	5,2	20,8		
SA Hamar	13,4	16,0	0,0	2,0	13,4	18,0	4,2	8,1	27,6	38,3	45,5	24,2	22,7	29,4		
SA Kongsberg	13,0	15,0			13,0	15,0										
SA Kristiansand	15,5	19,0		1,0	15,5	20,0	3,5	7,1	19,4	30,3	57,3	35,8	19,8	26,8		
SA Stavanger	13,3	18,0	3,0	2,0	16,3	20,0	1,2	1,8	18,9	21,8	50,3	48,4	29,6	28,0		
SA Bergen	21,6	28,0	0,0		21,6	28,0	1,9	1,8	28,3	34,9	49,8	41,4	20,1	21,9		
SA Trondheim	21,5	34,0	5,0	7,0	26,5	41,0	3,0	4,7	35,3	41,0	40,8	37,8	20,9	16,5		
SA Tromsø	9,0	14,0	3,0	3,0	12,0	17,0	4,7	6,2	23,8	34,8	51,2	26,4	20,3	32,6		
Samisk arkiv	3,0	5,0		1,0	3,0	6,0	5,8	3,5	16,2	17,5	62,3	57,5	15,6	21,5		
Sverige (totalt)	527,8	566,7		37,3		604,0										
Riksarkivet	185,0	254,5	62,7	13,4	247,6	267,9	10,2	3,4	8,3	5,9	60,3	42,7	18,9	26,6	2,3	21,4
Krigsarkivet	26,8	19,8	0,0		26,8	19,8	14,5	5,6	7,7	8,2	69,3	54,8	7,1	15,0	1,4	16,4
LA Göteborg	35,7	35,9	3,9	4,7	39,6	40,6	6,5	0,0	3,1	8,4	71,0	53,6	16,3	20,9	3,0	17,1
LA Härnösand	51,7	44,9	9,7	9,4	61,5	54,3	4,2	1,0	15,0	9,8	55,2	53,1	19,8	21,1	5,7	15,0
LA Lund	36,9	34,3	4,9	3,4	41,8	37,7	3,2	0,0	10,7	17,5	61,4	52,4	13,5	20,5	11,3	9,6
LA Uppsala	31,8	29,5	1,6	1,3	33,4	30,8	7,4	0,0	3,9	4,0	64,5	66,9	17,5	16,1	6,7	13,0
LA Vadstena	33,4	30,6	1,6	1,9	35,0	32,5	5,1	6,1	12,6	6,3	58,8	57,5	10,5	17,2	13,0	12,9
LA Visby	9,3	9,2	2,0	1,7	11,3	10,9	8,5	0,0	17,7	0,4	46,3	73,4	13,0	5,7	14,5	20,5
LA Östersund	11,0	11,0	1,9	1,5	12,9	12,5	0,5	0,0	8,7	6,9	63,8	45,8	13,6	16,1	13,3	31,2
Värmlandsarkiv	86,2		13,8				3,0	0,0	30,0	38,2	59,0	36,9	8,0	20,5		4,4
StA Stockholm		78,0		0,0		78,0		5,0	8,0	17,0	20,0	60,0	61,0	6,0	5,0	12,0
StA Malmö	20,0	19,0		0,0	20,0	19,0	10,0	10,0		5,0	75,0	65,0	10,0	10,0	5,0	10,0

Nordisk Arkivstatistik 2013 3:1 Tilgængeliggørelse (forskerservice)

Institution	Besøg på læsesalen		Udlån		Indlån	
	Antal besøg		Antal enheder		Antal enheder	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Danmark (totalt SA)	34.556	31.107	10.190	13.583	5.059	14.386
Rigsarkivet	20.498	17.657	6.830	8.928	1.448	6.412
LA København						
LA Odense	4.543	3.895	692	1.582	951	333
LA Viborg	6.080	5.206	1.603	1.822	1.651	7.175
LA Aabenraa	2.515	2.105	466	498	333	287
Erhvervsarkivet	1.820	2.244	599	753	676	179
Dansk Data Arkiv	0	0	0	0	0	0
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	897	985	129	71	5	0
Grønland						
Nationalarkiv og Museum	112	250	34	2	0	0
Finland (Arkivverket totalt)	39.827	37.160	18.254	13.491	1.760	2.138
Riksarkivet	19.427	18.589	978	1.048	294	612
LA Joensuu	2.861	2.717	114	48	916	424
LA Jyväskylä	2.398	2.022	225	38	136	333
LA S:t Michel	2.077	2.005	16.648	11.619	45	154
LA Tavastehus	2.200	1.995	72	31	54	20
LA Uleåborg	3.467	3.382	88	561	137	291
LA Vasa	2.068	1.577	72	124	24	124
LA Åbo	5.329	4.873	57	22	154	180
Krigsarkivet		4.320				
Utrikesförvaltningens arkiv	541	923				
Statsrådets arkiv						
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	1.546	1.552	**33	1.291	1	82
Island (totalt)	4.808	4.322	366	421	20	20
Nationalarkivet	3.084	2.717	364	420	20	20
StA Reykjavik	1.724	1.605	2	1	0	0
Norge (totalt)	15.105	16.840	374	352		
Riksarkivet	5.372	5.297	283	137		
SA Oslo						
SA Hamar	1.636	1.967	4	2		
SA Kongsberg	1.298	1.282	1	5		
SA Kristiansand	1.044	1.498	9	61		
SA Stavanger	1.587	1.387	16	55		
SA Bergen	1.140	1.770	23	45		
SA Trondheim	2.279	2.790	23	14		
SA Tromsø	727	789	15	25		
Samisk arkiv	22	60	0	8		
Sverige (totalt)	86.635	94.463	2.072	1.920	117	55
Riksarkivet	10.653	8.821	444	965	5	3
Krigsarkivet	4.605	4.279	140	80	3	
LA Göteborg	10.991	9.156	117	636	44	27
LA Härnösand	3.728	3.209	1.238	185	15	2
LA Lund	7.696	5.733	77	36	15	15
LA Uppsala	6.020	5.737	4	2	4	1
LA Vadstena	3.641	3.561	22	11	0	6
LA Visby	5.065	5.926	24		24	
LA Östersund	3.281	3.291	2		0	1
Värmlandsarkiv	4.291	4.168	0	4	6	0
StA Stockholm	23.947	25.682	0	0	1	0
StA Malmö	2.717	14.900	4	1	0	0

Nordisk Arkivstatistik 2013

3:2 Tilgængeliggørelse

Institution

Skriftligt besvarede
brugerforespørgsler

Udstillninger

Antal forespørgsler

	2012	2013	2012	2013
Danmark (totalt SA)	10.889	14.386		
Rigsarkivet	6.148	6.412		
LA København				
LA Odense	328	333		
LA Viborg	3.987	7.175		
LA Aabenraa	266	287		
Erhvervsarkivet	160	179		
Dansk Data Arkiv	0	0		
Færøerne				
Føroya Landsskjalasavn	474	301	1	1
Grønland				
Nationalmuseum og Arkiv	193	173	1	0
Finland (Arkivverket totalt)	22.068	23.120	14	30
Riksarkivet	7.461	9.030	7	6
LA Joensuu	894	496		3
LA Jyväskylä	380	445		3
LA S:t Michel	7.774	7.460		2
LA Tavastehus	1.731	1.765	1	
LA Uleåborg	1.930	2.004	2	10
LA Vasa	1.098	772		1
LA Åbo	1.070	1.148	4	5
Krigsarkivet				
Utrikesförvaltningens arkiv				
Statsrådets arkiv				
Åland				
Ålands Landskapsarkiv	63	84	5	2
Island (totalt)	2.398	2.555	6	8
Nationalarkivet	1.235	1.337	2	4
StA Reykjavik	1.163	1.218	4	4
Norge (totalt)	35.494	36.623	69	204
Riksarkivet	5.730	5.803	5	11
SA Oslo	3.228	3.720	16	12
SA Hamar	2.035	2.776	3	4
SA Kongsberg	1.784	1.961	17	15
SA Kristiansand	1.410	2.092	5	14
SA Stavanger	6.797	6.884	16	139
SA Bergen	8.574	6.315	1	0
SA Trondheim	3.754	4.453	6	5
SA Tromsø	2.146	2.253	2	4
Samisk arkiv	36	366		0
Sverige (totalt)	155.808	144.277	118	98
Riksarkivet	16.838	17.272	12	10
Krigsarkivet	2.196	2.071	16	9
LA Göteborg	16.354	15.395	8	6
LA Härnösand	40.688	40.489	30	9
LA Lund	12.483	11.889	2	4
LA Uppsala	20.729	13.538	12	13
LA Vadstena	12.709	12.066	14	19
LA Visby	1.161	1.015	12	18
LA Östersund	2.600	2.327	0	
Värmlandsarkiv	4.652	4.068	8	3
StA Stockholm	21.117	19.974	3	5
StA Malmö	4.281	4.173	1	2

Ny serviceform för användning av register inom forskning

Irma-Leena Notkola

De register och statistiska materialhelheter i mikroformat som upprätthålls av myndigheterna är av nationell betydelse för forskningen i Finland liksom i övriga Norden. Registrens särskilda värde som forskningsmaterial ligger i möjligheterna att kombinera uppgifter på individ-/enhetsplan från olika register, vilket kan resultera i rikhaltiga, informativa och mångsidiga materialhelheter. Om t.ex. ett register innehåller uppgifter om personers socioekonomiska bakgrund (skolning, yrke etc.) och ett annat uppgifter om personers arbetslöshet kan dessa uppgifter kombineras på individplan, för statistisk forskning kring sambandet mellan socioekonomisk status och risken för arbetslöshet.

Användningen av registeruppgifter för forskning är idag komplicerad, eftersom registren är spridda och innehas av olika förvaltningsgrenar. Det innebär att varje materialinnehavare tillämpar sin egen tillståndspraxis och går till väga på sitt eget sätt vid överlåtelse av arkiv. Den forskare som vill kombinera information hos olika myndigheter måste vända sig till flera myndigheter. Eftersom det stora flertalet register är personregister måste lagstiftningen om integritetsskydd beaktas då de används för forskning. I praktiken betyder det i regel två skeden av kontakter med myndigheterna: först

måste tillstånd att nyttja materialet sökas och därefter bör ännu separat avtalas om tillgång till materialet.

Finlands riksarkiv och Statistikcentralen i Finland har inlett bygget av en ny forskningsinfrastruktur, Nationella forskarservicen för register och statistiska materialhelheter i mikroformat (*Finnish Microdata Access Services*, dvs. FMAS). Syftet med den nya forskarservicen är att underlätta alla skeden av forskningsbruk av registerdata och statistiska materialhelheter under hela forskningsprocessen. Servicehelheten i vardande består av fyra samkörda tjänster, som tillsammans erbjuder en entydig led från planering av forskningen till analys av materialet:

1. Information om tillgängliga registerdata tillhandahålls i en *metadatakatalog*. I katalogen samlas metadata från olika organisationer som beskriver informationsinnehållet i registren på ett så täckande sätt som möjligt. Forskarna får tillgång till dessa metadata via en gemensam metadataportal.

2. Tillstånd kan sökas från olika myndigheter genom en gemensam *elektronisk tillståndstjänst*. Med en enda ansökan kan tillstånd sökas från flera myndigheter för ett enskilt forskningsprojekt. Denna tillståndstjänst producerar också diversifierad offentlig information om användningen av register inom forskning.

3. Ett tillgängligt *arbetsbord för distansarbete* med stor kapacitet och väl tilltagen programvara möjliggör kombinerad och analys av sådant material som forskaren fått tillstånd att använda. Forskningsmaterialet analyseras på detta arbetsbord; endast resultatet av analysen kan flyttas ut ur systemet.

4. *Stödtjänsten* tillhandahåller rådgivning i alla frågor som ansluter sig till registerforskning. Personalen vid stödtjänsten upprätthåller en nätportal med mångsidig information om registerforskning och hur sådan kan genomföras. Tjänsten inkluderar också personlig handledning och rådgivning i frågor som gäller resp. forskares projekt. Stödtjänsten både arrangerar skolning och ger information om sådan på annat håll och för därmed vidare verksamheten inom det nuvarande *Informationscentret för registerforskning*, RetKi, i ny miljö. (RetKi anslöts till Riksarkivet år 2011).

Finlands Akademi uppdaterade 2013-14 vägmärket för Finlands nationella forskningsinfrastruktur. Riksarkivet och Statistikcentralen föreslog att den nya infrastrukturen för registerforskning skulle fogas till vägmärket. Så skedde, och finansiering har erhållits av Akademien för detta projekt som Riksarkivet och Statistikcentralen skall genomföra i samråd 2014-16. Det är Riksarkivets sak att skapa tillstånds- och stödtjänsterna,

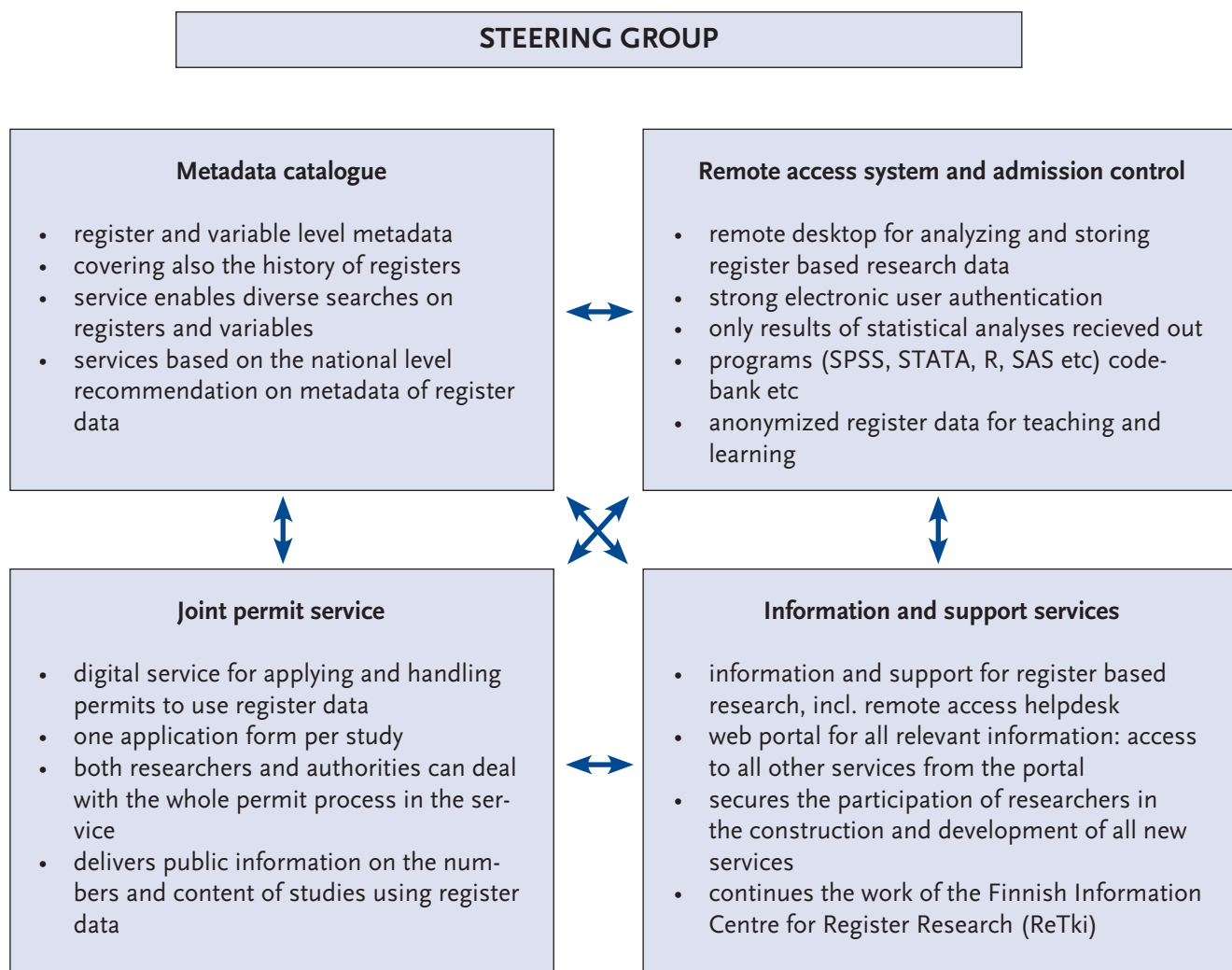

Figure 1: The services of the FMAS have a common steering group

medan metadatakatalogen och arbetsbordet för distansarbete faller på Statistikcentralen. De nya tjänsterna kan rätt långt tas i bruk i slutet av år 2015, men kompletteras och utvecklas även därefter.

Då tjänsten är färdig kommer den att göra det mycket lättare att hitta material hos den offentliga förvaltningen och göra det mer tillgängligt/användbart. Integritetsskyddet under det registerbaserade forsk-

ningsmaterialets hela livscykel kan också förbättras. Tjänsten kommer att gälla forskningsbruk av register som fortfarande används för sitt ursprungliga syfte, passivregister samt arkiverade register. Även de äldsta elektroniska registren förvaras i regel hos den myndighet gett upphov till dem. (Arkivverket har visserligen mottagit registerdata från myndigheter – i någon mån.) Den nya servicen, som utgör en del av arkivverkets

elektroniska forskarservice, tillhandahåller forskarkunderna en forskningsmiljö som beaktar särdragen hos material av detta slag.

Skribenten är äldre forskare vid Informationscentret för registerforskning som verkar i Riksarkivet.

Ny norsk redaktør

Fredrik Larsen Lund har overtatt etter Maria Press som norsk medlem i redaksjonen i *Nordisk Arkivnyt*. Maria er blitt landsarkivar i Östersund, og trengte derfor avløsning fra vervet som redaktør for Norge.

Fredrik arbeider som rådgiver i Seksjon for formidling i Riksarkivet. Han er 37 år gammel, er utdannet historiker og har tidligere mange års erfaring som journalist og kommunikasjonsrådgiver. Han begynte i Riksarkivet høsten 2012, og før det jobbet han blant annet fem år som reisereporter i avisen *Aftenposten*.

Som historiker har Fredrik en særlig interesse for migrasjonshistorie, og spesielt norsk migrasjon til Australia og andre fjerntliggende destinasjoner.

I Riksarkivet arbeider han med et variert spekter av oppgaver innenfor stedlig og digital arkivformidling, herunder web, sosiale medier, arrangementer, veiledning og omvisninger. Han deltar også blant annet i Arkivverkets prosjektgruppe for Wikipedia.

■ Fredrik Larsen Lund.

Foto: Helen Frøyseth.

Sten Körner 1932-2014

Tryggve Siltberg

Førre landsarkivarien fil. dr. Sten Körner avled den 27 april på Visby Lasarett etter en kort tids sjukdom, næstan 82 år gammel. Trots sedan länge vacklande hälsa var han aktiv och skrivande in i det sista.

Doktorerade i Lund

Sten föddes 1932 i Boden. Han studerade vid universitetet i Lund och doktorerade 1964 på avhandlingen "The Battle of Hastings, England and Europe 1035-1066". Som många andra historiker i Lund fick han kontakt med Landsarkivet och anställdes där 1959. Därifrån fortsatte han till Riksarkivet 1965-67 och förestod medeltidssektionen. Han tjänstgjorde i

Finansdepartementet 1967-68 som samordnare för regeringskansliets arkiv, var byrådirektör i Fortifikationsförvaltningen 1968-70, arkivchef i SCB 1970, departementssekreterare i Utbildningsdepartementet 1970-73 och avdelningsdirektör i Socialstyrelsen 1974. Under Stockholmsåren hade han dessutom uppdrag i flera statliga kommittéer. Därefter utnämndes han 1974 till landsarkivarie vid Landsarkivet i Visby, en post som han innehade till sin pensionering 1997.

Administrativ begåvning

Som Sten Körners ställföreträdare under hans 23-åriga tjänstgöring i Visby fick jag följa hans arbete på nära håll. Sten var en administrativ begåvning.

Medeltidshistoriker har i sitt yrkesliv ofta en påfallande förmåga att tackla komplicerade uppgifter i det moderna samhällslivet; det är en iakttagelse som genom åren ofta gjorts av och avseende befattningshavare inom Riksarkivet och landsarkiven. Sten Körner är ett mycket gott exempel på detta. Organisationsförmågan kom väl till pass särskilt för hans centrala uppdrag, bland vilka också hörde hans roll på senare år som den äldste, så kallad doyen, bland rikets landsarkivarier. Här framstod Sten Körner som en kompetent försvarare av landsarkivens roll som viktiga regionala kulturbärare i Sveriges olika regioner.

Inrättande av Hästgatsarkivet

På hemmaplan i Visby löste Sten 1978 för lång tid lokalfrågan genom inrättande av Hästgatsarkivet, som bestod till 2008 då Landsarkivet tillsammans med Regionarkivet etablerade sig i nuvarande Arkivcentrum vid Broväg. Sten prioriterade Landsarkivets arbete att eftersöka Gotlandica i arkiven kring Östersjön. Från 1989 ägnade Sten beslutsamt sin och Landsarkivets kraft åt ett nytt verksamhetsfält, nämligen de internationella kontakterna med Baltikum, framför allt genom vandrande arkivutställningar. Jag och många andra avrådde ibland Sten från att resa när det politiska läget verkade farligt under sovjetväldets sista år. Men Sten svarade: "Jag vill att balterna skall känna att de har vänner i väst". Han reste. Modet saknades inte!

Sten Körner var som landsarkivarie mycket aktiv i Visbys föreningsliv och sociala liv. Inför Sällskapet DBW:s (Sällskapet De Badande Vännerna) 200-årsjubileum 2014 har Sten nu nyligen färdigställt en artikel och en stor historik över Sällskapet DBW:s 1800- och 1900-talshistoria, som i år kommer att publiceras, dessvärre efter Stens bortgång.

Petreius' gotländska 1500-talskrönika

Efter sin pensionering arbetade Sten i många år med Visby Läroverksamling med tryckta skrifter ner till 1490-talet. För denna uppgift var hans klassiska bildning av numera sällsynt kvalitet mycket nyttig. I sin bok "Slottsprästen Petreius berättar" (2008) gav Sten en sedan länge efterlängtd översättning från latinet och kommentar till Petreius' gotländska 1500-talskrönika, efter år av oförtruet arbete. Det är påtagligt att Sten såvitt jag vet alltid har lyckats slutföra de ofta stora och komplicerade projekt han gav sig på. Det ger ett gott betyg år hans systematiska sinne, arbetsdisciplin och plikt känsla.

För sina yngre medarbetare var Sten en ambitiös chef som målmedvetet eftersträvade att låta dem utbildas inom arkivyrket. Som chef besjälades Sten av äldre ideal, nästan

■ Sten Körner 2012 i Arkivcentrum med kameran från den klassiske Visbyfotografen K. J. A. Gardstens ateljé 1904-39. Kameran klarade glasplåtar upp till 24 x 30 cm.

Foto: Dan Pettersson.

patriarkaliska. För kamratlig samvaro med medarbetare öppnades regelbundet hans hem, varvid det stöd han åtnjöt från "hemmafronten" hade mycket stor betydelse.

En sällsynt förmåga att ge en guldkant på tillvaron åt sin omgivning

Sten Körners yrkesinsats skattades högt av hans överordnade och kollegor runtom i Sverige. För oss i Visby i Landsarkivet och Regionarkivet efterlämnar Sten minnet av en trofast vän, kompetent chef, inspirerande lärare, erfaren ämbetsman

med god insikt om hur slipstenarna skall dras och konstruktiva samarbeten etableras. Han var en trofast vän, god historieberättare, lysande talare och glad sällskapsbroder. Han hade en sällsynt förmåga att ge en guldkant på tillvaron åt sin omgivning vare sig det gällde runt kaffebordet på Landsarkivet en vanlig arbetsdag eller under solenna former inför en stor publik vid en galamiddag.

Skribenten är före detta landsarkivarie i Visby.

Fragment från medeltiden

Peter Ståhl

Jan Brunius, "From Manuscripts to Wrappers. Medieval Book Fragments in the Swedish National Archives". Archival Guide. Skrifter utgivna av Riksarkivet 35. ISSN 1402-4705. ISBN 978-91-88366-99-3. 2013.

En viktig källa för vår kunskap om medeltiden utgörs av de ca 23 000 fragment som under perioden 1530-1630 användes som omslag till fogdarnas räkenskaper. En gång om året skulle varje fogde i riket leverera sina räkenskaper till den kungliga kammaren på Stockholms slott för att få dem granskade. Själva räkenskaperna var skrivna på papper men för att skydda dem använde man omslag av pergament. En mängd handskrifter från kyrkor och kloster slaktades för detta ändamål och om dessa rester av medeltidens bokskatt har Jan Brunius skrivit en arkivguide på engelska. Att boken föreligger på ett internationellt språk är vid närmare eftertanke naturligt. Detta material är nämligen unikt och har genom åren lockat forskare från flera länder och kommer säkerligen att göra så under lång tid framöver. Medeltida bokfragment av liknande slag finns även i Riksarkiven i Oslo, Köpenhamn och Helsingfors men inte tillnärmelsevis i samma stora omfattning som i Stockholm. I Danmark och Norge förstördes exempelvis en stor del räkenskaper och de-

ras omslag på 1720-talet på kunglig befallning. Trots det finns ändå ca 8 000 fragment kvar i Köpenhamn och ca 6 000 i Oslo. Ungefär lika många fragment, med proveniens från Åbo stift, finns i Helsingfors. Dessa fragment förvarades ursprungligen i Stockholm men överfördes under 1800-talet efter att Sverige förlorade Finland.

Arbetet med att undersöka och katalogisera fragmenten har pågått i Sverige sedan slutet av 1800-talet och intensifierades under 1900-talet. De viktigaste namnen i det sammanhanget är Isak Collijn, Toni Schmid och Oloph Odenius. Deras arbete resulterade i en katalog benämnd *Catalogus Codicum Mutilorum (CCM)*. Mellan 1995-2004 var Jan Brunius projektledare för det så kallade MPO-projektet. Förkortningen står för Medeltida PergamentOmslag. I projektet ingick även Gunilla Björkvall och Anna Wolodarski. Det var under denna tid som MPO-databasen utarbetades, som numera är den naturliga utgångspunkten för all forskning om materialet. I MPO-databasen ingår även fragmenten i CCM-katalogen. Databasen och den äldre CCM-katalogen presenteras utförligt i boken där alla använda förkortningar och principer framgår.

De mer påkostade liturgiska handskrifterna kom till användning.

Hur många handskrifter är det då som har använts som omslag? En mycket ungefärlig siffra är ca 11 000. Det bevarade materialet ger oss en bild av vilka typer av böcker som användes i Sverige under medeltiden. Det visar sig att 84 % är liturgiska handskrifter, 7 % juridiska, 4 % teologiska böcker, 3 % bibelhandskrifter, 1 % hagiografisk litteratur (skildringar om helgonens liv) och 1 % består av Varia (filosofisk, medicinsk och lexikografisk litteratur). Det förtjänar påpekas att de böcker som användes som omslag var av relativt stort format med pergament av god kvalitet för att pergamentsbladen verkligen skulle kunna skydda fogdarnas räkenskaper. Detta innebär att det framför allt var de mer påkostade liturgiska handskrifterna som kom till användning. Efter reformationen var ju innehållet i dessa prakthandskrifter inte längre aktuellt, vilket ytterligare motiverade att man använde dem i ett annat sammanhang där de ändå kunde komma till nytta. Böcker som inte användes som omslag var volymer av mindre format och pappershandskrifter. Det är alltså inte förvånande att de liturgiska handskrifterna dominerar bland omslagen. Statistiken ovan ger därför inget definitivt svar på vilka böcker som fanns i medeltidens Sverige, inte heller hur många som

fanns. Men siffrorna ger oss i alla fall en viss fingervisning om det. En annan viktig sak i sammanhanget är att de fragment som idag finns bevarade i Svenska Riksarkivet utgör endast två tredjedelar av den fragmentsamling som en gång fanns på 1600-talet. Så mycket som en tredjedel förstördes därefter, framför allt genom två bränder 1802 och 1807 som drabbade Kammararkivet, där de flesta omslagen förvarades. Efter 1630 slutade man att använda medeltida pergament som omslag – tillgången var naturligtvis kraftigt reducerad efter hundra års systematisk slakt. Istället övergick man till att nytillverka pergament för detta ändamål och även vanligt läder eller annat material kunde användas.

Engelska helgon

En fråga som sysselsatt forskningen har gällt var de medeltida böckerna i Sverige har sitt ursprung. De flesta av de äldsta böckerna från perioden 1000-1200 är nämligen tillkomna utanför Sveriges gränser, vanligen i Tyskland och England. Det är intressant att konstatera att man i det svenska fragmentmaterialet hittar en del engelska helgon som är mycket ovanliga även i engelska källor. Eller vad sägs om helgon som Botolf, Cyneburga, Guthlac, Osgytha och Rumwold, för att nu bara nämna ett fåtal av dem som förekommer. Deras förekomst i materialet avslöjar att kulten av dem var livaktig i Skandinavien. Genom överstrykningar i kalendarier kan man se hur firandet av några utländska helgon försvinner för att ersättas av inhemska helgon som Erik och Birgitta. Materialet visar tydligt hur varje stift i Sverige hade sin egen liturgiska tradition, till skillnad från i Danmark och Norge där Lund och Nidaros (Trondheim) helt dominerade respektive lands liturgi. De liturgiska bokfragmenten sträcker sig tidsmässigt från 1000-talet till medeltidens slut. Fragmenten av juridiska handskrifter är i allmänhet från 1250-1350, och dessa böcker är vanligen tillkomna i Italien eller Frankrike.

I arkivguiden presenteras böckerna efter proveniens, i tur och ordning från stiftet och domkyrkorna, sockenkyrkorna och sist klostren. Majoriteten av fragmenten tillhör böcker som ägts av sockenkyrkorna. Detta förefaller ganska naturligt med tanke på socknarnas stora antal och då det får förutsättas att varje sockenkyrka ägde de viktigaste böckerna för gudstjänstfirandet: ett missale, ett breviarium, ett graduale eller antiphonarium, ett psalterium samt kanske ytterligare en eller ett par böcker. Antalet kunde naturligtvis variera beroende på om socknen var liten och fattig eller stor och rik. För identifieringen av böcker från cisterciens-klostren finner man stöd i stadgar från ordens generalkapitel 1134 där det klart anges vilka böcker som ska finnas i varje kloster. Det är möjligt att den äldsta i Sverige producerade boken, som vi har kvar något spår av, ska identifieras med en bibel i stort format (Bi 81 i CCM). Den engelske forskaren Michael Gullick har framfört hypotesen att denna bibel är tillkommen i slutet av 1100-talet av en skrivare som använt sig av en engelsk förlaga eller utbildats av en engelsk lärare. Skriften i boken har klart engelsk påverkan men uppvisar samtidigt en del paleografiska drag som man inte hittar i handskrifter tillkomna i England från samma tid. Pergamentet i bibeln, med varierande tjocklek, förefaller vara tillverkat i Sverige eftersom det överensstämmer med pergament som användes i kungliga diplom utfärdade i Sverige före 1200. Bibeln finns bevarad i 24 fragment. Tillsammans med en grupp andra fragment med liknande paleografiska kännetecken användes bibelbladen som omslag i ett område omkring Vreta kloster i Östergötland under åren 1556-68. Mycket talar väl för att det var i detta cistercienskloster som bibeln hade sin hemorts rätt.

En mycket stor andel av fragmenten, mer än 75 %, innehåller notation av musik. Anledningen till det är att noter krävde böcker av stort format, alltså den typ av pergamentsblad

som genom sin storlek var särskilt lämpliga för omslagen. Till de mest intressanta fynden som gjorts över huvud taget i fragmentsamlingen måste räknas några blad med polyfon musik, så kallade motetter. Denna typ av flerstämmig sång var en ytterst sofistikerad genre som framför allt odlades i Paris under 1200- och 1300-talen. Vi vet inte hur dessa pergamentsblad hamnat i Sverige eller om den avancerade sången någonsin framförts här. Men detta ovanliga material inbjuder verkligen till spekulationer.

Den definitiva sammanfattningen

Arkivguiden kan betraktas som den definitiva sammanfattningen av det svenska fragmentmaterialet, vilket tidigare presenterats i böcker som *Helgerånet* (1993), *Mutilated Books* (2004) och *Medieval Book Fragments in Sweden* (2005). Många tidigare artiklar i ämnet finns publicerade i relativt svårtillgängliga publikationer, ofta i utländska tidskrifter eller konferensvolym. Det är därför förnämligt att man i arkivguiden hittar en utförlig bibliografi, generösa noter med hänvisningar till litteraturen och flera register. Detta ger möjlighet att tränga in i just den del av materialet som intresserar varje enskild forskare, det må vara handskrifter i kanonisk rätt eller officier för ett särskilt helgon. Här finns allt presenterat för den som söker. Det rika och vackra bildmaterialet måste också framhållas som en av bokens många förtjänster. Med denna bok har Jan Brunius givit goda förutsättningar för att fragmenten kommer att engagera även framtidens forskare.

Skribenten arbetar som redaktör vid Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet.

En prisverdig historiker

Fredrik Larsen Lund

En prisverdig historiker: Festskrift til Gunnar I. Pettersen, 314 sider, ISBN 978-82-548-0126-0, Riksarkivet Oslo 2014, Riksarkivarens skriftserie nr. 41.

2. april 2014 fylte førstearkivar Gunnar I. Pettersen 70 år. Jubilanten mottok i den forbindelse et festskrift der 18 artikkelforfattere fra flere land har levert femten bidrag.

Fiskeskippersønnen fra Vestvågøy i Lofoten har, med noen avbrekk, arbeidet i Riksarkivet fra 1993. Hans virke har vært delt mellom eldre arkiver og kildeskriftutgivelser. Pettersen har gjort en banebrytende forsknings- og arbeidsinnsats innen blant annet diplommateriale, fragmenter og kildeserien *Regesta Norvegica*. I 2013 utga han verket *Priser og verdiforhold i Norge ca. 1280-1500* (NA 1-2014, s. 44). På denne bakgrunn ønsket Riksarkivaren å hedre Gunnar I. Pettersen med et festskrift.

Innholdet i boken overlapper med Pettersens egne interessefelt som historiker. Det er således artikler om blant annet middelalderøkonomi, klosterinstitusjoner, håndskriftmateriale, fragmenter og flere andre forhold.

Redaksjonen for *En prisverdig historiker* har bestått av forsker Åslaug Ommundsen, førsteamanuensis Erik Opsahl og førstearkivar Jo Rune Ugulen.

Veröffentlichungen der Archivschule Marburg Nr. 52

Carsten Graakjær

Hirsch, Volker (Hrsg.) *"Golden die Praxis, hölzern die Theorie?"* Ausgewählte Transferarbeiten des 41. und 42. wissenschaftlichen Kurses an der Archivschule Marburg, 2011, 323 S. ISBN 978-3-923833-39-9

Artiklerne i dette bind tager generelt udgangspunkt i den forandringsproces, internettet har medført i arkivformidlingen. Som bindets titel antyder, skal artiklerne, som er sammenskrivninger af større opgaver, placere sig mellem praksis og teori. Men i de enkelte artikler er arkivernes praktiske udfordringer ofte tungtvejende, lige som det generelle perspektiv bliver sekundært.

Artiklen *Nutzeranforderungen und Informationsstandards* indledes med interessante overvejelser om fordele ved online arkivformidling (søgemiddel og brugerbetjening). Herefter er der en grundig gennemgang af hjemmesidens opbygning, hvor relevansen for arkivformidlingen er til at overse.

I *Lesesaalorganisation im Niedersächsischen Landesarchiv* sammenlignes arkivgæster på tværs af landesarchiverne og behandler brugerforløbet, som resulterer i et diagram over et idealforb. Dette perspektiv er centralt i forhold til arkivernes online brugerbetjening.

Det digitale er nyt land for landesarchiverne, hvilket nogle steder bliver meget tydeligt. Hvis man kan se igennem dette, så indeholder dette bind fra *Archivschule Marburg*

relevante perspektiver og brugbare overvejelser.

Skribenten er it-arkivar ved bevarende- og kassationsafdelingen, Rigsarkivet, København.

1814 – offisielt og i kulissene

Fredrik Larsen Lund

1814 – offisielt og i kulissene, forfattet av Eli Fure, Hege Brit Randsborg, Bente Engelsen og Kristin Brattelid, 78 sider, ISBN 978-82-548-0125-3, ISSN 0809-1285, Riksarkivarens skriftserie nr. 40, 2014.

Fram til 15. november i år held Riksarkivet i Oslo døra open for ei jubileumsutstilling knytt til 200-årsfeiringa for den norske Grunnlova. Utstillinga har namnet *1814 – offisielt og i kulissene*, og fortel om både dei formelle sidene kring hendingane for 200 år sidan og meir kvardagslege forhold.

Nokre av godbitane er mellom anna den originale Kieltraktaten, lånt inn frå Riksarkivet i Sverige, og det første utkastet til den norske Grunnlova. Utstillinga viser òg symbolet for den nye norske staten: Eit eige flagg med den norske løva.

Som ein følgjesvenn til den fysiske utstillinga, har Riksarkivet gjeve ut ein innhaldsrik katalog. Den presenterer objekta frå utstillinga i bokform, og er samstundes ei god innføring til alt det som skjedde i 1814. Her kan vi følgje hendingane nærmast frå dag til dag frå underteikninga av Kieltraktaten – og avståinga av Noreg frå Danmark til Sverige – 14. januar 1814, via førebuinga til riksforsam-

linga på Eidsvoll til den ferdigtrykte Grunnlova – og seinare etterspelet med ein kortvarig krig med Sverige, revidert grunnlov og abdikasjonen til Christian Frederik. Katalogen viser

vakre og fargerike detaljar frå segl, signet, uniformer og ei rekkje skrivne dokument.

Utstillingskatalogen ligg ute for sal i Arkivverket sin nettbutikk.

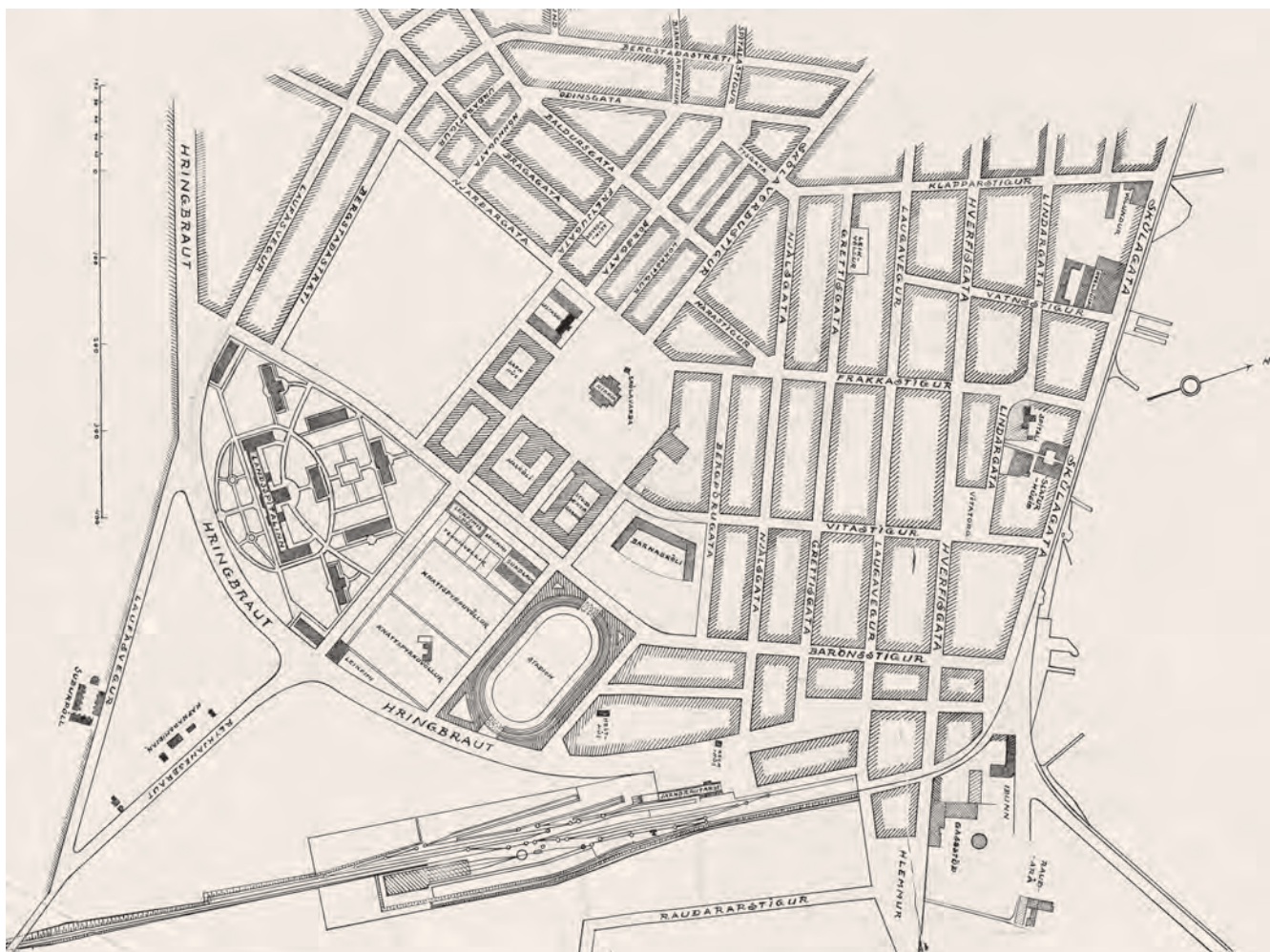
Baneprojektet Reykjavík – Ölfusárbrú – i 1924

**Pórunn Guðmundsdóttir og
Jón Torfason**

Selv om islændinge før i tiden ikke kunne vælge andre rejsemåder end at gå, ride eller sejle, hvor de skul-

le hen, fik de nyheder om de store fremskridt, der skete på transportområdet, da jernbanerne kom frem. Offentlig diskussion om at anlægge en jernbane går tilbage til året 1894, da altingsmænd startede denne diskussion, men det blev ikke til no-

get. Diskussionen blev genoptaget i begyndelsen af det 20. århundrede hvor man lavede beregninger over omkostninger ved anlægget, og man diskuterede hvor man skulle begynde, men som før blev det ikke til noget, altingsmændene var ikke

■ Forslag til placering af banegård i Reykjavík. (P.Í. Statsarkitektens tegnearkiv 1/23. Sverre Möller)

■ Forslag til anlæggelse af en jernbane fra Reykjavík til Ölfusárbrú, hvor købstadem Selfoss nu ligger. Linjeføringen er tegnet ind på et kort over Island i henhold til de oplysninger, der er i rapporten *Baneprojektet Reykjavík-Ölfusárbrú*. (Þ.Í. Benedikt Jónsson o.fl.).

enige om, hvor vigtige jernbanerne var, statskassens omkostninger med mere. Her vil vi fortælle om undersøgelser af rentabilitet og muligheder for anlæg af en jernbane fra Reykjavík til elven Ölfusá i 1920'erne (hvor man senere byggede byen Selfoss), men efter afslutningen af disse undersøgelser, hvor anlægget ikke blev til noget, kom der ingen forslag om anlæg af jernbaner i flere årtier. Al diskussion om jernbaner drejede sig først og fremmest om transport af varer, men ikke mennesker, selv om man altid regnede med passagertransport til en vis del. Den eneste jernbane, man har brugt i Island, var ved transport af sten til brug ved anlæg af havnen i Reykjavík i årene 1913-1917.

Jernbaneprojektet

Efter anmodning fra myndighederne lavede en norsk baneinspektør,

Sverre Möller, en forundersøgelse og foreslog forbedringer i transport mellem Reykjavík og Sydlandet. Han aflagde en rapport til myndighederne i 1924, *Baneprojektet Reykjavík-Ölfusárbrú*. I rapporten vurderede han, om det var mere økonomisk at anlægge en bilvej eller en jernbane mellem hovedstaden Reykjavík og Sydlandet.

Hans konklusion var, at en jernbane var et bedre økonomisk alternativ. Han udfærdigede et nøjagtigt forslag om jernbanernes beliggenhed, og her vil vi redegøre for hans forslag i store træk. Han foreslog, at jernbanestationen i Reykjavík var i nærheden af søen i Reykjavík (Tjörnin) fordi der var byens centrum og havnen var tæt ved. Der blev ikke regnet med nogen anden station inde i byen. Reykjavíks indbyggere udgjorde 25.016 i begyndelsen af 1924, en femtedel af landets indbyggere. At

dømme efter dokumenter angående forslag på denne tid, var der aldrig tale om andet end, at det skulle være en statsbane.

Jernbanen skulle anlægges direkte fra Reykjavíks bymidte, ud af byen til den første station uden for Reykjavík, som var ved gården Hólmur, ca. 15 km fra Reykjavíks bymidte. Hele strækningen til endestationen *Ölfusá Station* var ca. 62 km og gik udelukkende gennem meget spredt bebyggelse, da der ikke var nogen bybebyggelse på Sydlandet på denne tid, med undtagelse af landsbyerne Eyrarbakki og Stokkseyri, der ligger ved sydkysten. I de første beregninger regnede man med, at togets maximumshastighed ville være 40 kilometer i timen. Möller udførte de tekniske detaljer, afleverede prisoverslag og gjorde rede for de geografiske og vejrmæssige forhindringer, som man måtte tage hensyn til.

Anlægget lagt på is

Jernbaneprojektet blev ikke til noget, men i 1929 bad vejdirektør Geir Zoëga baneinspektør Möller om at sige sin mening om, hvorvidt jernbanetransport stadigvæk var det mest fordelagtige alternativ, når man tog i betragtning de ændringer, der var i antal biler i landet, “om man kunne formode, at den store vækst i antal biler på landevejene i de seneste år, kan have indflydelse på hvilke transportmidler, der ville blive valgt til at forbinde Reykjavík og Sydlandet.”

I oversættelsen af Möllers svar fremgår det, at han redegjorde for de forhold, som man måtte tage i betragtning, når man tog beslutning om, hvilket alternativ var bedst. Han sagde, at blandt det, man måtte tage hensyn til, var komfort ved transport af folk, varer og levende dyr, omkostninger ved anlæg, drift og driftssikkerhed. Desuden mente han, at det også spillede en rolle, hvor hurtigt man kunne tage anlægget i brug.

Førnævnte oversættelse af Möllers svar ender med disse ord:

“Hvis det viser sig ved vurdering og sammenligning af omkostninger af en bilvej igennem Ærøssø, at en bilvej med nødvendigt udstyr beregningsmæssigt vil blive mest hensigtsmæssig, hvadenten man ser på anlægget eller driften sammenlignet med omløbende jernbanetog, så skal man ikke tøve i den henseende men vælge en bilvej.”

Dermed blev alle forsøg med at opbygge et jernbanesystem i Island afsluttet, og der gik flere årtier, før man igen begyndte at diskutere det. Nu, i 2014, er Island stadigvæk et land uden jernbaner.

Der var mange ting der forårsagede, at jernbaneanlæg aldrig blev til noget i løbet af disse årtier, til trods for undersøgelser og beregninger af anlægsomkostninger og driftsøkonomi, men der var to ting der vejede tungest. Det var meget høje anlægsomkostninger, og at altingsmænde-

ne hverken var enige om anlæggets vigtighed, eller hvilke strækninger man skulle begynde på.

Kilder

Islands Nationalarkiv. (Þ.Í.)

Islands ministerier. II. Db. 7, nr. 573.

Jernbanemålinger 1349/1929 og 872/1926.

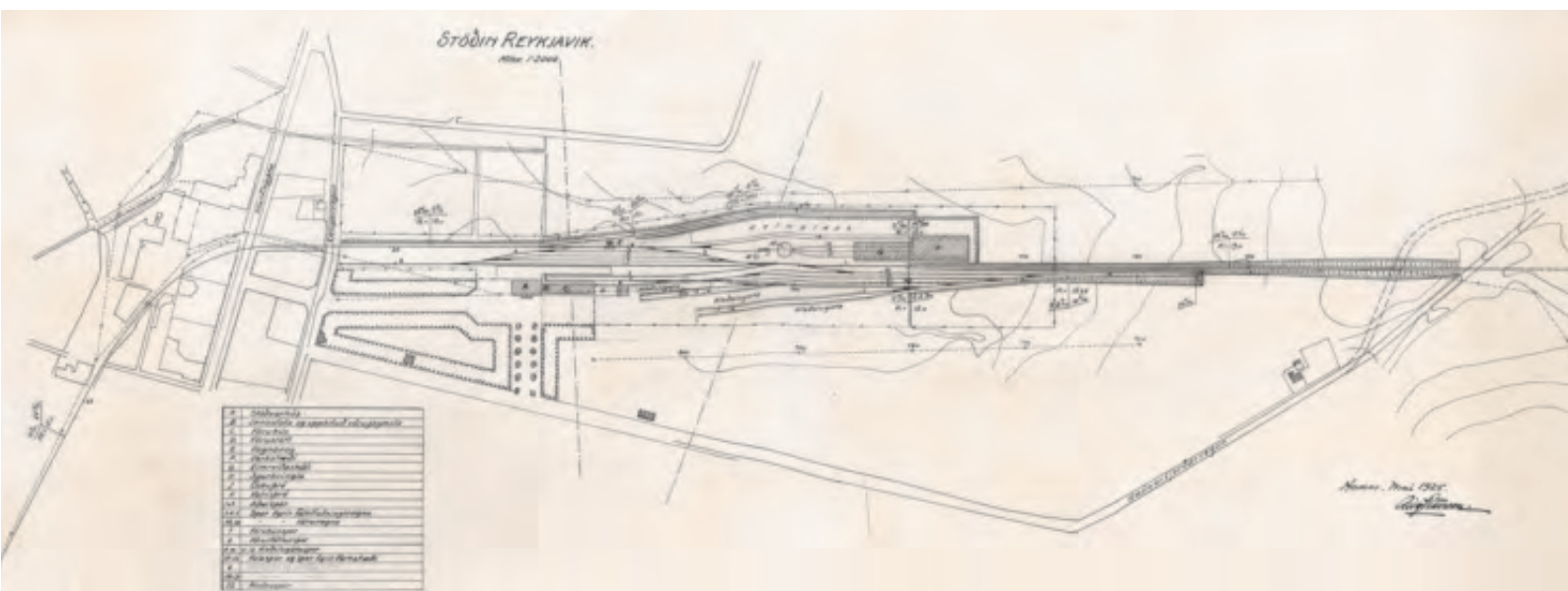
Statsarkitektens tegningearkiv. 1/23.

Statistics Iceland. <http://www.statice.is/Statistics/Population>

National Land Survey of Iceland.
<http://www.lmi.is/en/>

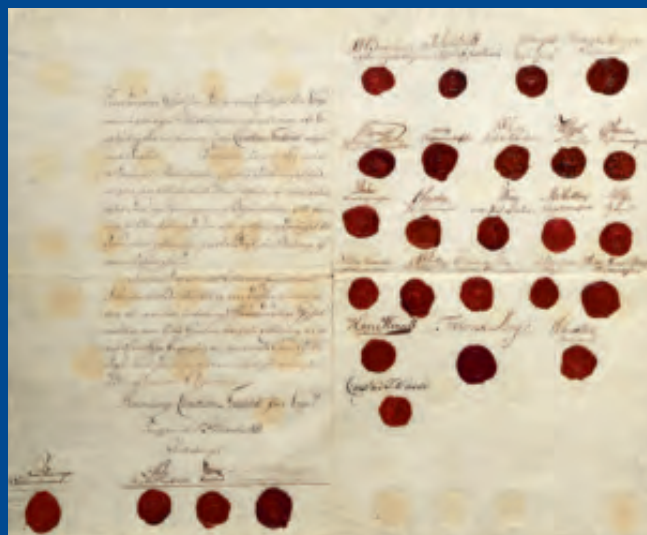
Pórður Atli Þórðarson. *Land án járnbrauta*. Ritgerð til BA prófs við Háskóla Íslands 2011. <http://hdl.handle.net/1946/9973>

Forfatterne er arkivarer ved Islands Nationalarkiv.

■ Grunden som var tænkt for jernbanestationen ved Snorrabraut var ret stor, og der var plads til huse til opbevaring af gods, garagevirksomhed og lignende. (P.Í. Statsarkitektens tegnearkiv 1/23. Ágúst Pétursson).

Norge feirer 200-årsjubileum for sin grunnlov i år. Representantene til riksforsamlingen på Eidsvoll ble valgt i kirker rundt omkring i landet. Bildet viser en fullmakt fra representantvalget i Trondheim by som dokumenterer edsavleggelse og valg den 4. mars 1814 ved Nidaros domkirke. Foto: Odd Amundsen, Riksarkivet.

Indhold

Hovedredaktøren	50	“Major Schou” på Rigsarkivet	79
Mellanrapport om beredningen av en ny arkivlag	51	<i>Leon Jespersen</i>	
<i>Pertti Hakala</i>		Obligatorisk arkivkundskab for historiestuderende ...	80
Valborgsaften i Helsingfors	53	<i>Jørgen Mikkelsen</i>	
Foto i fokus	54	Offentlig digitalisering 2014	83
<i>Anette Walmann</i>		<i>Lars Martin Petersen</i>	
Åpent hus hos arkivene	57	De nordiske kulturministre fremhæver arkivernes rolle	84
<i>Fredrik Larsen Lund</i>		<i>Hrefna Róbertsdóttir</i>	
300 valgfullmakter i gave til folket	59	Nordisk arkivakademi om arkivlagstiftning	85
<i>Helen Frøyseth</i>		<i>Kenneth Ahlfors</i>	
Det nordiske arkivsamarbeidet: Bredt – Godt – Viktig	61	Nordisk Arkivstatistik 2013	88
<i>Ivar Fonnes</i>		Ny serviceform för användning av register inom forskning	92
Svea hovrätt 400 år	64	<i>Irma-Leena Notkola</i>	
<i>Karin Borgkvist Ljung</i>		Ny norsk redaktør	94
“Arkivdetektiver”	66	Sten Körner 1932-2014	94
<i>Karin Borgkvist Ljung</i>		<i>Tryggve Siltberg</i>	
För dom som kommer sen. Ett seminarium till minne av Thomas Kvarnbratt	69	Fragment från medeltiden	96
<i>Anders Nordebring</i>		<i>Peter Ståhl</i>	
En utstilling om Reykjavíks ophav. Tre hundrede år siden landfoged Skúli Magnússons fødsel	71	En prisverdig historiker	98
<i>Hrefna Róbertsdóttir</i>		<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
Gymnasiepakker. Erfaringer med anvendelse af arkivmateriale i gymnasieundervisningen	74	Veröffentlichungen der Archivschule Marburg Nr. 52	99
<i>Marianne Groth Bruun</i>		<i>Carsten Graakjær</i>	
Tilsyn 2012. 3500 it-systemer, 2500 digitale dokumentssamlinger og 400 km papirarkivalier	76	1814 – offisielt og i kulissene	100
<i>Mette Hall-Andersen</i>		<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
Dansk-tysk seminar om krigen i 1864	78	Baneprojektet Reykjavík – Ölfusárbrú – i 1924	101
<i>Hans Schultz Hansen</i>		<i>Bórunn Guðmundsdóttir og Jón Torfason</i>	